

'Kadın, Anne, Yurttaş' Ana Akım Siyasal Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kadın Algısı: 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği

Evren Haspolat

Yrd. Doç. Dr.
Ordu Üniversitesi
Ünye İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
E-posta: evrenhaspolat@gmail.com

Özet: Modern devlet ile bireyler arasındaki bir statü anlaşması olan yurttaşlığın Türkiye'deki tarihi Osmanlı'nın son yüzyılına kadar götürülebilir. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı ile başlayan ve halkın devlet karşısındaki konumunu dönüştüren süreç, getirdiği haklar bakımından erkekler için olduğu kadar kadınlar için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Erkeklerin biçimsel düzeyde yurttaşlık statüsünde birbirleri ile eşitlenmesi Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleşmişken kadınların erkeklerle bu biçimsel eşitliği yakalamaları ancak 1934 yılında mümkün olmuştur. Oysa aradan geçen 80 yılda kimi ilerlemeler olmakla birlikte bu biçimsel kadın-erkek eşitliği gerçek bir eşitliğe dönüşmemiştir. 2015 Türkiye'sinde Meclis'te yer alan dört partinin seçim bildirgelerinde ise kadın algısı farklılaşmaktadır. AKP'nin kadın algısı "anne-karı-ev hanımı" ile sınırlı iken, MHP'ninki "kadın-yurttaş-anne", CHP ve HDP'ninki ise "kadın-yurttaş" kavramları ekseninde yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, yurttaş, birey, anne, siyasal parti, seçim bildirgesi.

Woman, Mother, Citizen: Perception of Woman in the Election Declarations of Mainstream Political Parties (1st November 2015 General Elections Case)

Abstract: The history of citizenship in Turkey can be traced back to the last century of Ottoman Empire. In this context; the process which started with the Tanzimat Edict and transformed the position of people vis-a-vis the state is a starting point for a new era both for men and women in terms of the rights it provided. While the formal equation of men with each other in terms of citizenship status took place with the declaration of Republic, it became possible later for women in 1934 to have this formal equality with men. However, even though there have been some progress in the last 80 years, this formal equality between men and women have not been transformed into a real equality. In addition to that; perception towards women differs from each other in the election declarations of four political parties represented at the Turkish Grand National Assembly. While the perception of ruling AKP is limited to the "motherhood-wife-housewife", it is related to the concepts of "women-citizen-mother" in the MHP's declaration. Finally, the perception is concentrated around the concepts of "women-citizen" in both CHP's and HDP's election declarations.

Keywords: Woman, citizen, person, mother, political party, election declaration.

Giriş

Son 40 yıldır kapitalizmin bir üretim biçimi olarak hâkim olduğu ülkeler, uygulamada olan neoliberal politikaların giderek ana akım partileri program düzeyinde aynılaştırdığı ve bu nedenle de iktidardan gelip geçen hükümetler farklı partiler tarafından kurulsun da uygulanan politikaların değişmediği bir süreçten geçmektedir. Partilerin program düzeyindeki bu aynılaşması söz konusu ülkelerde temsil, temsili demokrasi ve yurttaşlık gibi kavramları tartışmaya açmış ve alternatif arayışların, örgütlenmelerin de yolunu açmıştır. Bu bağlamda liberalizmin ve kapitalizmin biçimlendirdiği modern devletin halkı ile yaptığı bir statü anlaşması olarak kanun önünde biçimsel eşitliği ve devlete karşı hakları güvence altına alan yurttaşlık, bugün en önemli siyasal tartışmaların ana maddesini oluşturmaktadır.

Yurttaşlık kavramı, daha ileri bir statüye taşınmak üzere dünyada tartışmaya açılmışken, Türkiye kadınların bir kamusal alan statüsü olan yurttaşlık kategorisinden giderek bir özel alan statüsü olan annelik, eşlik/karılık ve ev hanımlığı statülerine doğru sürgün edildiği bir döneme girmiştir. Sözünü ettiğimiz bu tezatın yaşanmasında etkili olan ise, 2001 Krizi sonrasında girilen ve bu güne kadar aralıksız bir tek parti iktidar ile sürdürülen neoliberal döneme eşlik eden ve bu anlamda onu bütünleyen muhafazakâr siyasettir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 13 yıllık aralıksız iktidarını kapsayan bu dönem, parti siyasetinin giderek devlet aklı haline gelmesinin ötesinde, toplumun ve giderek siyasal partiler alanının da hegemonik olarak AKP tarafından biçimlendirilmesi ile ülke genelinde dozu giderek artan bir muhafazakârlık ortamı yaratmıştır. Bu ortam ise öncelikle ve temelde kadının yurttaşlık haklarına zarar vermiştir.

Bu çalışma kadının değişen yurttaşlık konumunu tam da değişime uğradığı süreç olan 2002-2015 aralığını dikkate alarak incelemektedir. O nedenle de çalışmada 2002 seçimlerinden sonra Türkiye'de ana akım siyasal partiler haline gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'ndeki seçim bildirgelerindeki kadın algısını incelenecektir. Bu çerçevede makalede öncelikle 2015 itibarıyla kadının Türkiye'deki konumu netleştirilecek, ardından ise sırası ile partilerin seçim bildirgelerinin incelenmesine geçilecektir. Ardından makale genel çıkarımların yer verildiği sonuç bölümü ile sonlandırılacaktır.

2015 Türkiye'sinde Yurttaş Kadının Konumu

Devlet ile birey arasında 17. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlayan ve karşılıklı olarak hak ve sorumlulukların tanımlandığı bir tür sözleşme olarak karşımıza çıkan yurttaşlığı T. H. Marshall "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıflar" başlıklı makalesinde "toplumun üyelerine bağışlanan bir statü" olarak ifade eder ve bu statüye sahip olan herkesin "haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahip" olduğuna değinir (Marshall, 2006: 19-

20). Marshall devlet ile birey arasındaki ilişkiyi ifade eden bir statü olarak yurttaşlığın üç farklı eksen olarak bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlükleri içeren *medeni haklar*; siyasal karar alama süreçlerine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını kapsayan *siyasal haklar* ile yaşadığımız toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş haklar dizini olarak ifade ettiği *sosyal hakların* bir araya gelmesi ile oluştuğunu belirtir (Marshall, 2006: 6).

Marshall'ın birbirinden ayrı kurumlar üzerinden farklı gelişim seyirleri izlediğini belirttiği söz konusu bu üç eksenin dünya genelenindeki gelişim seyri ise farklı coğrafyalarda ve farklı siyasal sistemlerde değişiklikler göstermekle birlikte, genel olarak 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar bir zaman aralığında gerçekleşmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru Ortaçağ kentlerinde ortaya çıkan medeni haklar, yeni oluşan burjuva sınıfının, eski rejimin temsilcisi olan feodal gruplara karşı elde ettiği bir kazanım olarak değerlendirilebilirken, 19. ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkan siyasal haklarla 20. yüzyılda ortaya çıkan sosyal haklar, orta sınıf reformcularının desteğini alan işçi sınıfı hareketinin hızla yükselmesiyle paralel bir oluşum süreci izlemiştir ki 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı yeni uluslararası dengenin de bu gelişimde etkili olduğu yadsınamaz (Bottomore, 2006: 58). Bu anlamda yurttaşlık haklarının temeli öncelikle burjuva sınıfının aristokrasiye karşı verdiği mücadele çerçevesinde kazanılan medeni haklar ile atılırken, genişlemesi burjuvazi ile işçi sınıfının yer yer ortak yer yer ise çatışan çıkarlarının mücadelesi sonucunda gelişen siyasal ve sosyal hakların kabulü ve tüm ülke çapında yaygınlaştırılması ile mümkün olmuştur. Ancak yurttaşlığın gelişim seyri sınıfların karşılıklı mücadeleleri kadar bir sınıfın kendi iktidarını pekiştirme stratejisi ile de paralel ilerlemiştir. Bu anlamda yurttaşlık her ne kadar bir boyutu ile mücadele ise de diğer boyutu ile de Michael Mann'ın belirttiği gibi toplumsal uyumu arttırmak için egemen sınıfın hakları yukarıdan verdiği bir "egemen sınıf stratejisi"dir (Mann, 1987). Çünkü ulus devletin Avrupa'daki gelişim seyri dikkate alındığında mutlak monarşiden meşruti monarşiye, oradan da parlamenter sistemlere geçilirken iktidarın meşruluk kaynağında yaratılan kökten değişim ile birlikte halk ve halkı oluşturan bireyler, devletin asli varlık kaynağı olarak belirdikçe hem yönetme açısından ve hem de ulusal orduların gelişimine paralel olarak bu bireylere duyulan ihtiyaç nedeniyle öncelikle yalnız zengin erkeklere tanınan haklar zamanla alt sınıf erkeklerine, ardından da artan kadın hareketlerinin etkisi ile de kadınlara doğru genişletilmiştir.

Türkiye'de yurttaşlık hakkının gelişim seyri ise Osmanlı'nın son yüzyılında yapılan reformlar sürecine kadar götürülebilir. Devleti kurtarma stratejisi kapsamında Tanzimat Paşaları tarafından ilan edilen 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, Osmanlı uyruklarının yaşam, şeref ve mülkiyet haklarını koruyacak teminatları getirirken, eş zamanlı olarak da Müslüman ve Gayrimüslimlerin eşitliğini sağlamak için Gayrimüslimlere de askerlik ve vergi

adaleti getirmiştir (Aytekin, 2015: 62). Bu anlamda kişisel özgürlüklere ve kanun önünde eşitliğe dayanan liberal bir belge olan Tanzimat Fermanı ile padişahın iktidar gücü halk ve halkı oluşturan bireyler yararına sınırlandırılmıştır. Bir geleneksel devlet olan Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Tanzimat Fermanı ile başlayıp Islahat Fermanı, Arazi Kanunu, 2. Meşrutiyet'in getirdiği haklar ile toplumun geneli için ağırlıkla medeni haklar, dar bir grup içinde ise siyasal haklar boyutunda gelişen haklar, bir modern devlet olarak ulus devlet biçiminde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 11 yılı içerisindeki gelişmeler ile tamamlanırken, sosyal hakların yurttaşlık hakkı kapsamına dahil edilmesi 1961 Anayasası ile mümkün olabilmektedir. Bu anlamda 1839-1961 hattındaki yurttaşlığa ilişkin tüm gelişmeler dikkate alındığında hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet'te yurttaşlık haklarının büyük oranda *halkın farklı kesimlerinin örgütlü mücadelesi ve talepleri sonucunda kazanılmış olan haklar olmaktan daha çok, kurulmak istenen devlet biçimine uygun olarak aydın yöneticilerin/seçkinlerin aldıkları kararlar doğrultusunda halka verdikleri haklar olduğu görülür* (Arat, 1998: 67-68)¹.

Bu bağlamda yurttaş kadınların haklarının gelişimi de 1980 sonrasında gelişen kadın hareketinin etkileri dışında, Osmanlı'dan başlamak üzere başlangıçtan bugüne kadar büyük oranda yönetici seçkinler eliyle ilerletilmiştir. Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan süreç içerisinde 1856 tarihli Arazi Kanunu kadınlara veraset hakkını tanıırken, kölelik ve cariyelik kaldırılmış, kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma hakkı tanınırken kılık kıyafet ve sokağa çıkma rahatlığı fermanlar ve sosyal yaşantıda görülen görece rahatlama ile sağlanmış, 1842'den itibaren *Tıbbiye'de ebe kadınların yetiştirilmesi ile kadınlara yönelik mesleki eğitime başlanmış*, 1858'de kız rüştiyeleri kurulmuş, 1869 ve 1870'te sanayi ve öğretmen okullarına kız öğrenciler kabul edilmeye başlamıştır (Tekeli, 1982: 196). Bu gelişmeler kadının önündeki sosyal engelleri kısmen esnettikçe özellikle üst sınıftan gelen kadınlar arasında kadın dergileri, kadın gazeteleri, konferanslar ve kadın dernekleri eliyle kız çocuklarının okutulması, kadınların iş yaşamına girebilmeleri için mesleki eğitimlerin verilmesi ve erkeklerin kadınlara uyguladığı çifte standardı sorgulayarak 2. Meşrutiyet ile birlikte erkeklerin edindiği hakları talep etmelerinin yolunu açmıştır (Çakır, 2010: 431-435)². Kadınlarda yükselen bu *kadınlık, birey ve yurttaşlık hakkı* düzeyindeki bilinç Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı ortamın kadınları sosyal yaşam ve çalışma yaşamına sürükleyen yapısı içerisinde daha da gelişmiştir. Kadınlar bu on yıllık savaş döneminde bir taraftan kurdukları dernekler aracılığı ile çeşitli sosyal hizmetlerde sorumluluklar üstlenirken, diğer taraftan da dokuma, dikiş, postane, telgraf, hastabakıcı, memur, satıcı

¹ Kadından Sorumlu Bakanlığın temelini oluşturan ve 1990 yılında kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bile kadın hareketinden herhangi birisi ile görüşülmeden Birleşmiş Milletler'in Nairobi Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda kurulmuştur (Yılmaz, 2014: 559).

² Kadınların Osmanlı döneminde çıkardığı söz konusu gazete, dergi, dernekler ve düzenledikleri konferans ve toplantıların ayrıntıları ve genel olarak söz konusu dönemde kadının konumu için bkz. Tekeli, 1982: 193-218; Güzel, 1985: 858-876.

gibi işlerle çalışma alanlarına dahil olmuşlardır (Tekeli, 1982: 198-204; Güzel, 1985). Bu anlamda on yıllık savaş döneminde savaşa kadınların fiilen katılımı siyasal ve sosyal hayat içerisindeki yerlerini pekiştirmelerini sağlamış, özellikle *şehirli kadınların çalışma yaşamına* katılmalarının yolunu açmıştır³.

Kadını sosyal yaşamın ve çalışma yaşamının bir parçası haline getiren bu gelişmelerin ardından kadının biçimsel düzeyde yurttaşlaşma süreci aslında üç önemli aşamanın tamamlanması ile gerçekleşmiştir. İlk aşama bir halk rejimi olarak Cumhuriyet'in ilan edilmesi (1923), bu kapsamda meşruluğunu Tanrı'dan alan iktidar makamları olarak saltanat (1922) ve hilafetin (1924) kaldırılmasıyla halkın bir yarısı olarak kadınların da genel anlamda devletin meşruluk kaynağı haline gelmesidir. İkinci aşama 1926 tarihli Medeni Kanun'un kabulü ile kadınların resmi evlilik ve yasal miras haklarını edinmesidir. Üçüncü ve son aşama ise kadınların 3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu ile belediye düzeyinde, 26 Ekim 1933'te kabul edilen yasa ile köy muhtar ve heyetleri düzeyinde ve son olarak 5 Aralık 1934'te kabul edilen Anayasa ve Seçim Kanunu'ndaki değişiklikler ile milletvekili düzeyinde seçme ve seçilme haklarını edinmesidir. Bu üç aşamalı 11 yıllık süreçte Türkiye'de kadın, biçimsel yurttaşlık boyutunda erkeklerle eşitlenmiştir (Arat, 1998: 68; Tekeli, 1982: 212-216).

Bu düzenlemeler ile hayata geçirilen ve biçimsel boyutta kadınların erkekler ile eşitlenmesini sağlayan cumhuriyetin yurttaşlık statüsü, toplumsal cinsiyet rollerine bakmaksızın kadın ve erkeği haklar ve sorumluluklar düzeyinde eşitleyen bir biçimsel yurttaşlık algısına sahiptir. Oysa teoride kadını -tüm eksiklerine rağmen- yasa önünde erkekle eşitleyen yurttaşlık algısı, pratikte uzun yüzyıllar içinde erkek egemen gelenek, din ve yönetsel algılar içerisinde yoğrularak pekişen toplumsal cinsiyet rolleri ile karşılaştığında, pozitif ayrımcılığın da tanınmadığı koşullarda onlarla mücadele edememekte ve yenilmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet'in yasa önünde getirdiği yurttaşlık eşitliği, üzerinden geçen 80 yıla rağmen hâlâ kadınlar açısından gerçek anlamda bir eşitliği sağlayamamıştır.

Temsil, üst düzey memuriyet, istihdam oranı, aile ve ev işlerindeki görev dağılımı ve özellikle şiddete maruz kalma başlıkları üzerinden sayısal düzeyde geride kalan 80 yıl dikkate alınırsa, Türkiye'de 'kadın' ve 'eşitlik' kavramlarının yan yana gelebilmesi açısından kat edilmesi gereken daha uzun bir yol vardır. 1934'te milletvekilliği düzeyinde seçme seçilme hakkını elde eden kadınlar 1935 yılında Meclis'in %4.5'ini oluştururken bu oran çok partili hayata geçiş yılı olan 1950'de 0.6'ya inmiş, uzun yıllar boyunca yüzde beşin altında seyrederken 2007'de %14.4'e çıkmıştır ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'nde 14.5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2013: 131; Milliyet,

³ Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar ailece işlenen toprakta daima çalışma sürecinin doğal bir parçası iken, şehirde de alt sınıftan kadınlar bohçacı, çamaşırcı ve esnaf olarak çalışma yaşamının bir parçası olmuş, yalnız yönetici sınıflara mensup kadınlar (ağırlıklı da İstanbul'da) hareme kapatılarak sadece çocuk doğurmak ve yetiştirmekle görevli 'evcil kölelikle' görevlendirilmiştir. Bu konuda ilgili tarihsel veriler ve belgeler ışığında ayrıntılı bilgi için bkz. Tekeli, 1982: 195 vd.

02.11.2015)⁴. Birleşmiş Milletler'in 2012 yılı verilerine göre bu oran İsveç'te %44.7'dir (TÜİK, 2013: 131). Ayrıca kadınların yerel yönetimler ve hükümet düzeyindeki temsilleri milletvekiliği oranının çok daha altındadır⁵. Kadınların vali, müsteşar, genel müdür, müdür yardımcısı vb. üst düzey memuriyet olarak sayılan görevlerdeki payı 2008'de %8.7 iken bu oran 2013'te ancak %9.3'e çıkabilmiştir⁶. Diğer taraftan daha çok kadının "annelik" yönünün baskın geldiği bir meslek olarak okul öncesi eğitiminde erkeklerin oranı %5.8 ile sınırlı kalırken kadınların oranı %94.2'ye çıkmaktadır (TÜİK, 2013: 120). Kadınların iş gücüne katılma oranı 2011 verileri ile OECD ülkeleri arasında en yüksek %77.3 ile İzlanda'da iken en düşük oran %27.8 ile Türkiye'dedir. Bu oran 2013 verileri ile %30.8'e yükselmiş görünmektedir. Ve aynı yılın verileri ile Türkiye'de kadınların iş gücüne dahil olmamalarının en yüksek oranda nedeni %58.7 ile ev işleriyle meşgul olmalarıyken, erkeklerin dahil olmamalarının en yüksek oranda nedeni %38.5 ile emekli olmalarıdır (TÜİK, 2013: 72, 74)⁷. Bu bağlamda kadınların çalışmalarının uygun bulunmamasının en yüksek oranda nedeni %56.3 ile asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olarak görülmesi yer almaktadır (TÜİK, 2013: 101). Söz konusu gerekçe kapsamında kadın ile erkeğin ev işlerine dair sorumlulukları da toplumsal cinsiyet algılarına bağlı olarak ayrılmıştır. 2011 verileri ile kadın (anne) ve kız çocuk büyük oranda ütü, temizlik, yemek, sofraya hazırlama gibi işlerle meşgul olurken erkek (baba) ve erkek çocuk da bakım-onarım, fatura ve badana gibi işlerle meşgul olmaktadır (TÜİK, 2013: 97). Yine 2011 yılı verileri ile erkekler aile ile ilgili olarak evin seçimi, tatil ve eğlence gibi konularda kararları almada ağırlıklı olarak belirleyiciliğe sahip iken, kadının ev düzeni, çocuklarla ilgili konular, alışveriş, akraba ve komşular ile ilişkiler konularında ağırlıklı belirleyici olduğu görülmektedir (TÜİK, 2013: 18).

⁴ 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'nde toplam 98 olan kadın milletvekili sayısı ile Meclis'teki kadın oranı Cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeyi olan 17.8'e çıkmışken, 1 Kasım 2015 Erken Genel Seçimi ile sayı 98'e ve oran ise 14.5'e gerilemiştir (Milliyet, 02.11.2015).

⁵ 1980-2013 arasında kurulan hükümetlerde kadın bakan sayısı aynı anda en çok 2 olmuştur. Bunun dışındaki sayı ağırlıklı 1 iken, hiç kadın bakanın yer almadığı hükümetler de olmuştur. Ayrıca 1999, 2004 ve 2009 yıllarında yapılan yerel yönetimler seçimlerinde belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği düzeyinde kadınların temsil edilme düzeyleri sırası ile şöyledir: 0.6, 1.6, 1.4-0.6, 2.4, 1.8 ve 0.9, 4.2, 3.3 (TÜİK, 2013: 131).

⁶ Kadın büyükelçilerin oranı 2001 yılında %6.2 iken 2013'te 12.1'e; kadın savcı oranı 2000 yılında %5 iken 2013'te %6.6'ya; kadın hakim oranı 2000 yılında %39.5'iken 2013'te 36.3'e; kadın rektör sayısı 2011 yılında kamuda %4.9'a özelde 6.8'e; erkek öğretim üyelerinin sayısı 2000-2001 eğitim öğretim yılında 43.519 iken 2012-2013'te 76.347'ye yükselirken kadın öğretim üyelerinin sayısı sırası ile 24.361'den 54.306'ya doğru değişim göstermektedir (TÜİK, 2013: 121-129).

⁷ Kadınlarda işsizlik oranı 2004'te %11 iken 2013'te %11.9'a yükselmiş, erkeklerde ise sırası ile %10.8'den %8.7'ye düşmüştür. Yine 2013 verileri ile istihdam edilenlerin işteki durumları da kadın ve erkek arasında oransal olarak farklılık göstermektedir. Erkeklerde sırası ile ücretli/yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi %67.3, %6.1, %22.1 ve %4.5 iken kadınlarda %56.6, %1.2, %10.7 ve %31.4'tür (TÜİK, 2013: 77, 75).

1935'te erkeklerin %70.7'si kadınların ise %90.2'si okur yazar değilken bu oran 2012 itibariyle erkeklerde %1.4 kadınlarda ise %6.8'e düşmüştür. Okullaşma oranları ise 2012-2013 veriler ile erkek ve kadınlarda ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretimde sırası ile %98.9, %93, %69.3, %38.6; %98.8, %93.2, %70.8, %38.4'tür (TÜİK, 2013: 59). Bu anlamda 80 yıllık dönemde erkeklerle kadınların tek eşitlendiği alan eğitim olarak görülmektedir⁸. Son olarak kadınların şiddete maruz kalma oranları farklılık göstermekle birlikte ve kadınların eğitim düzeyleri değişse de değişmeyen bir 'kader' olarak karşılıklarına dikilmektedir. 2008 verileri ile hiç eğitimi olmayan kadınların hayatlarının herhangi bir döneminde erkek şiddetine maruz kalma oranları %52.2 iken lise ve üzeri eğitimlilerde bu oran %25'tir (TÜİK, 2013: 101)⁹.

Yukarıdaki veriler göstermektedir ki Osmanlı'nın son yüzyılında dernekler, gazeteler ve ev toplantıları ile başlayıp Cumhuriyet döneminde anayasal yurttaşlık ve yasal düzeydeki hakların gelişimi ile süren, 1980 sonrasında ise bilinç yükseltme toplantıları, cinsel tacize hayır kampanyaları, Anayasa ve yasalardaki kadın-erkek eşitsizliğini pekiştiren maddelere karşı yürütülen protesto kampanyaları¹⁰ ve yoğun kadın örgütlülüğü ile devam eden

⁸ Ancak yine de gerek çocuk gelinlik, gerek kırsal bölgelerdeki geleneksel anlayışı ve gerekse de kent yoksulluğu eğitim söz konusu olduğunda erkek çocuktan önce kız çocuklarını vurduğu bilinmektedir. Kaldı ki 2012-13 Eğitim Öğretim yılında uygulamaya giren ve kısaca 4+4+4 Sistemi olarak bilinen yeni eğitim sisteminin eğitimi 4'lü gruplara bölmesi sonrası kız öğrencilerin ortaokul sonrası eğitimden kopuşları artmıştır. 2014 yılında ortaokuldan mezun olan 36.401 kız çocuğunun açık liseler de dahil olmak üzere hiçbir kuruma kayıt yaptırmadığını açıklanmıştır (Cansu, 30.09.2015).

⁹ Kadına yönelik erkek şiddeti ile ilgili olarak devletin Emniyet ya da eski adı ile Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı 2011'den sonraki adıyla Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi birimleri tarafından herhangi bir düzenli kayıt tutulmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de yıllar itibariyle kadına yönelik şiddetin türlerinin, sayısının ve nedenlerinin tam bir kayıta ulaşmak mümkün değildir. Ancak gerek devletin çeşitli birimlerinin gerekse kadın kuruluşlarının özellikle son yıllardaki açıklamaları üzerinden çeşitli veriler elde edilebilmektedir. Bu konuda bugüne kadar Türkiye'de yapılan en kapsamlı ve devlet düzeyinde yapılan tek çalışma 2008 yılında bakanlık bünyesindeki Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce yürütülen Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'dır (Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, 2009). Çalışma gerek bölgeler ve alt bölgeler gerekse farklı şiddet biçimleri düzeyinde kadına yönelik şiddeti incelemektedir. İnsan Hakları Başkanlığı tarafından 2007 yılında hazırlanan Töre ve Namus Cinayetleri Raporu, töre ve namus cinayetlerinin yıllara göre sayısını şöyle belirtmektedir: 2003: 159, 2004: 204, 2005: 201, 2006: 233 ve 2007: 231 (Töre ve Namus Cinayetleri Raporu, 2008). Yine Bianet İnternet Ağı tarafından basında çıkan haberler üzerinden derlenen verilere göre toplumsal cinsiyet temelli olarak işlenen cinayetler 2010'da 217, 2011'de 257, 2012'de 165, 2013'te 214, 2014'te 281 ve 2015'te 277'dir (www.bianet.org, 16.01.2015 ve tarihsiz). Ayrıca kadına yönelik şiddete ilişkin olarak 2006-2007 yılları arasında daha çok doğu ve güneydoğu illeri ile Ankara'yı kapsayan 27 ilde 150'ye yakın kadın ile yüz yüze yapılan görüşmelerden oluşan bir araştırma için bkz. Altınay, Arat, 2007. Paragraf dahilinde söz konusu edilen tüm alanlarla ilgili olarak tüm Türkiye kapsamında olmasa da İstanbul-Ümraniye ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 1996-1997 yılları arasında yapılan bir çalışmanın verileri için bkz. İlkaracan & İlkaracan, 1998.

¹⁰ Kadının ev dışında çalışmasını kocasının izine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi, ırza geçmede kurbanın fahişe olmasını hafifletici neden sayan TCK'nın 438.

kadının Türkiye'deki eşitlik mücadelesi, istenilen düzeyin çok gerisindedir. Dahası kadının 80 yıllık dönüşümler ve mücadeleler silsilesine rağmen temsil, istihdam, aile içi görev dağılımı ve şiddetten korunma konusunda erkeğin çok gerisinde olan bu konumu yetmezmiş gibi, son yıllarda devlet katında Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çatısı altında bakanlık düzeyinde adına bile tahammül edilemeyen, kadına yönelik şiddeti önlemek için çıkarılan yasanın adının ve içeriğinin bile "Ailenin Korunması"¹¹ kriteri ile biçimlendirildiği yeni bir anlayış yerleşmiştir. Bu anlamda kadın, kendisini yalnız anne, eş ve ev hanımı olarak konumlandırarak, ona aile ve evlilik çatısı dışında rol atfetmeyen, organizmacı bir devlet kurumsallaşması ile karşı karşıyadır. Kadına yönelik şiddetin büyük oranda artması¹² ve buna karşı bir devlet politikası geliştirilmemesi, kadının toplumsal düzeydeki konumunun gerilemesi ve kadının bakanlık düzeyinde giderek yalnız Aile Bakanlığı'na sıkıştırılması¹³ ile karakterize olan bu kurumsallaşmada en önemli faktör ise 13 yıldır aralıksız iktidarda olan ve 2007-8 sonrasında giderek siyasal anlayış düzeyinde devletleşen AKP'nin uyguladığı neoliberal politikalar ve onunla uyumlu olan İslamcı-muhafazakâr politikasının aile ve kadın algısıdır.

AKP, ülkede 2001 Krizi gibi büyük bir ekonomik kriz ve buna bağlı olarak ana akım merkez siyasal seçeneklerin seçmen nezdinde tükendiği, bölgede ise 11 Eylül sonrasında başlayan ABD-Afganistan, ABD-Irak savaşları ve iç savaşları ile seyredecek belirsizlikler sürecinde 2002'de iktidara gelmiş, Millî Görüş Geleneği'nin İslamcı söylemini terk ettiğini iddia ederek kendisini muhafazakâr demokrat olarak ifade etmiş bir partidir¹⁴. Muhafazakârlık, yaygın anlamı ile geçmişin muhafazası ve yeni düzenin reddi anlamını taşımakla birlikte, asıl olarak "modernizasyon sürecinde toplumu bir arada tuttuğuna inanılan aile, gelenek-görenek ve din gibi kurumların korunmasını ve bu kurumların modernlikle bir arada yaşayabileceğini salık verir" (Saraçoğlu, 2014: 257). Bu bağlamda en başından itibaren kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan AKP, yine iktidara geldiği tarih ve koşullarda en başından itibaren tereddütsüz olarak uygulamaya koyduğu neoliberal politikaların ortaya çıkardığı yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik gibi sorunların toplumsal düzeni ve bireyi tehdit etmeye başladığı noktada din, aile, gelenek-görenek gibi kavramları neoliberal politikaların yarattığı zarara karşı birer araç olarak öne çıkarmıştır (Saraçoğlu, 2014: 258). Yani neoliberalizm ile din, gelenek ve aileyi bir arada yaşayabilen bir uyum içerisine sokmuştur.

maddesine karşı yürütülen ve başarı ile sonuçlanan kampanyalar. Ayrıntı için bkz. Arat, 1998; Yılmaz, 2014; Altınay-Arat, 2007.

¹¹ Yasanın tam adı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'dur.

¹² Adalet Bakanının 2009'da açıkladığı bilgilere göre kadın cinayetleri 2002'den, 2009'a kadar yüzde 1400 oranında artmıştır (www.ntv.com.tr, 24.11.2009).

¹³ Kadın Türkiye'de daha önce başbakan (Tansu Çiller), İçişleri Bakanı (Meral Akşener), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı ve Çevre Bakanı (İmren Aykut), Millî Eğitim Bakanı (Nimet Çubukçu), Turizm Bakanı (Güldal Akşit) düzeylerinde temsil edilmiştir.

¹⁴ AKP'nin bir hegemonya projesi olarak örgütlenmesi süreci ve dönemin ekonomik, siyasal, sosyal ve uluslararası koşullarının ve dengelerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Yıldırım, 2010.

Ancak böyle olmakla birlikte AKP aileyi salt neoliberalizmin yarattığı tahribatı ortadan kaldıracak bir enstrüman olarak yansıtmamakta; aynı zamanda organik uyuma dayalı ideal millet tasarımına gönderme yapan bir metafor olarak da kullanılmaktadır (Kaya, 2015: 60; Saraçoğlu, 2014: 257-260). Yazıcı'nın da belirttiği gibi (2012: 112) AKP açısından "ailenin çöküşü" retoriği genel olarak "Batı"yı karakterize eden bir olgu olarak ele alınmakta; diğer yandan Türk ailesinin gücü ise Türkiye'nin karşı karşıya olduğu hemen bütün sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlara karşı birincil çözüm olarak yansıtılmaktadır. Aileye dönük bu referanslar bir yandan AKP'nin bir siyasal kimlik formüle etmesine temel oluşturmakta; diğer yandan da özellikle sosyal politika ve refah mekanizmaları alanında gerçekleştirilecek somut ve maddi değişikliklerin söylemsel düzeyde meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir.

AKP'nin yaptığı gibi aileyi organik toplum ve millet tasavvuru içinde model ya da çekirdek birim olarak konumlandırmak, tarihsel olarak sağ siyaset çizgisinin genel özelliği olarak görülebilir. Bu noktada aile bir yandan "millet" in bütünlüğünü temsil etmekte ve diğer yandan da patriyarkal bir siyaset-toplum hiyerarşisinin yeniden üretilmesinde de kullanılmaktadır. Bu sayede aile gibi bir millet tasavvuru, çatışmacı sosyal-siyasal analizlerin yerine sınıfsız-dayanışmacı tahayyülleri geçirmekte; eşzamanlı olarak da kadını bu bütünlüğün, dayanışmanın, sosyal uyumun sürdürülmesinde sahip olduğu toplumsal cinsiyet rolleri eşliğinde tanımlayarak "aile" içinde konumlandırmaktadır. Kadın yerine "Aile" Bakanlığı kurulması uygulaması da bu anlayışın izinde görülebilir. Bu anlayışın uzantısı olarak bir birey olarak kadın öznenin (yurttaş öznenin) yerini ancak sahip olduğu roller ve topluluk içindeki konumu ekseninde statü kazanan "aile içi yeniden üretim öznesi" almaktadır. AKP'nin siyasal-sosyal tahayyülüyle uyumlu olarak ilerleyen bu dönüşüm; tarihsel olarak bir sağ parti olarak MHP'nin de paylaştığı bir anlayışı yansıtmaktadır. Arıkan'ın da belirttiği üzere (1998: 130); MHP parti programları da tarihsel olarak aileyi Türk toplumunun temel toplumsal birimi olarak görmekte ve "güçlü bir aile"nin Türk kültürünün korunmasını garanti altına alacak yapı olduğunu belirtmektedir. Adanmış ev hanımları olarak anneler bu geleneksel dokunun korunması için eğitim alacaklardır. MHP her ne kadar kadın haklarını savunduğunu belirtse de, Feminizm'i aileye ve sosyal işlevlere karşı bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Ki bu anlayışın iz düşümü aşağıda incelenecek olan partinin 1 Kasım Seçim Bildirgesi'nde de görünür durumdadır.

Sonuç olarak Türkiye'de Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde biçimsel düzeyde tamamlanan kadının biçimsel yurttaşlık düzeyinde erkekle eşitlenmesi süreci, tözel eşitlik düzeyinde hiçbir zaman gerçekleşemediği gibi son yıllarda gerek iktidar partisi olarak AKP'nin gerekse özellikle kadın ve aile konusundaki ikili/ikircikli tutumu nedeniyle AKP ile kısmen benzeşen yer yer de seçmen tabanı için yarışan ve Doğu-İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde neredeyse seçmen tabanında eşitlenen, iç içe geçen bir özellik sergileyen MHP'nin verdiği destek ölçüsünde daha da kötüye gitmektedir.

Siyasal Partilerin Kadın Algıları

Yurttaş kadının Türkiye'deki konumu yukarıda tespit edilen durumdayken ve Türkiye henüz 1 Kasım 2015'te yeni bir genel seçimi arkasında bırakmışken, siyasal iktidarı elde etmeyi hedefleyen, bu doğrultuda siyaset yapan ve seçmen olarak kadınlardan oy isteyen ana akım siyasi partiler olarak AKP, CHP, MHP ve HDP'nin¹⁵ yurttaşlar topluluğunun yarısını oluşturan kadına bakışı nedir? Kadının bireysel, toplumsal, siyasal/yönetsel, ekonomik ve ailesel konumunu, sahip olduğu ya da olması gereken haklarını nasıl algılamakta, nasıl anlamlandırmaktadır? Partilerin kadın algılarına bağlı olarak tespit ettikleri kadına ilişkin sorunlar ve bunlara dair çözüm önerileri nelerdir? Makalenin bundan sonraki bölümü tam olarak bu sorulara yanıt aramak üzere ana akım siyasal partilerin 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'ndeki seçim bildirelerine odaklanacaktır. Partilerin kadın algıları incelenirken parti programları değil de 1 Kasım Genel Seçimleri için hazırladıkları seçim bildirelerinin inceleme konusu edilmesinin nedeni ise farklı tarihlere sahip parti programlarına¹⁶ kıyasla seçim bildirelerinin hem partilerin kadına dair algılarının son halini hem de bu durum üzerinden çözüm önerilerini yansıtılma açısından parti programlarına kıyasla daha yakın tarihli bir çıkarım yapmamıza imkân sağlamasıdır.

Ancak söz konusu incelemeye geçmeden önce belirtilmelidir ki bahsi geçen tüm partiler Türkiye'de kadınların, kadın olmalarından kaynaklı olarak yaşadıkları çeşitli sorunlar olduğunu peşinen kabul etmektedir. Çünkü bu partilerin seçim bildirelerinde erkekler için özel bir başlık bulunmamasıyla birlikte, kadın ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Fakat hâl böyle olmakla birlikte, her bir partinin kadına dair algısı dünya görüşüne paralel olarak birbirlerinden ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu elbette işaret ettikleri

¹⁵ Bu makale kapsamında ana akım siyasi partiler olarak adlandırılan partiler, 2001 Krizi'nin biçimlendirdiği yeni dönemde (2001-2015) siyasete yönünü veren ana partilerdir. Söz konusu partiler hem 2001 sonrasında düzenlenen her genel ve yerel seçimde aşamalı olarak 2001 öncesinin geleneksel siyasi partilerini siyasal yelpazeden silmiş hem de yapılan seçimlerde halk tarafından en çok desteklenen ilk dört parti haline gelmiştir. Halktan aldıkları destek (oy oranları) birbirlerinden önemli oranlarla farklılaşmakla birlikte, söz konusu partiler bugün genel hatları ile siyasi partiler yelpazesinde İslamcılık-muhafazakârlık, sosyal demokrasi-cumhuriyetçilik, muhafazakâr Türk milliyetçiliği ve radikal demokrasi-Kürt milliyetçiliği olmak üzere dört farklı siyasi konumlanışı temsil etmektedir.

¹⁶ AKP'nin parti programı partinin kuruluş tarihi olan 2001 yılında hazırlanmış ve daha sonra bir değişiklik geçirmemiştir. CHP'nin programı 2008 tarihinde, MHP'nin programı 2009 tarihinde ve son olarak HDP'nin programı 2013 tarihinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda, AKP'nin programının hazırlanış tarihi ile HDP'nin programının hazırlanış tarihleri arasında 12 yıllık bir zaman aralığı vardır. Bu zaman aralığı hem kadının Türkiye'deki konumunda yaşanan önemli dönüşümlerin, hem önemli bir gündem maddesi haline gelen kadına yönelik şiddetin, hem de partilerin bu dönüşüme karşı zaman içerisinde geliştirdikleri yeni söylem ve çözüm önerilerinin dönüşüm geçirebileceği kadar geniş bir zaman aralığıdır. Bu nedenle seçim bildireleri üzerinden yapılacak bir inceleme, parti programları üzerinden yapılacak bir incelemeye kıyasla gelen tarih itibarıyla partilerin kadına bakış açılarını daha gerçekçi bir karşılaştırmaya tabi tutmamızı kolaylaştırmaktadır.

çözüm yollarına ve biçimlendirmek istedikleri yeni toplum, devlet, ekonomi ve aile yapısına da etki etmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadın Algısı

Kuruluş aşamasından itibaren kendisini her koşulda muhafazakâr demokrat¹⁷ olarak tanımlamakla birlikte, parti programından hareket edilerek AKP'yi bir muhafazakâr parti olarak tanımlamak oldukça güçtür. Çünkü eğer partilerin temel kimliğini, bu anlamda dünya görüşlerini tespit etmek açısından parti programları en temel yol gösterici metinler ise, AKP programı genel çerçevesi itibarıyla daha çok liberal bir parti portresi çizmektedir. Bu genel liberal söylem içerisinde, programda, partinin muhafazakâr kimliğine işaret edebilecek en önemli ifadeyi ise ancak aile tanımından çıkarmak mümkün olabilmektedir. AKP, parti programında aileyi "toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın oluşmasında rol oynayan önemli bir kurum" olarak ifade etmektedir (AKP Parti Programı, 2001)¹⁸. Liberalizmin, her düzlemde ön plana çıkardığı ve geniş haklarla donattığı, bu anlamda düşüncesinin temelini yerleştirdiği birey ve bireyciliğe kıyasla, toplumun temeli olarak aileyi dikkate alıp bireyciliğe karşı da dayanışmacılığı ön plana çıkaran AKP'nin aileye ilişkin söylemi, tipik bir muhafazakâr duruş göstergesidir. Ancak bunun dışında parti programında özellikle kadın başlığı üzerinden AKP'nin muhafazakâr dünya görüşünü açığa çıkarmak mümkün değildir. Oysa partinin 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri için hazırlanmış olduğu seçim bildirgesi gerek bütünlüklü olarak gerekse kadın başlığı üzerinden incelendiğinde AKP'nin muhafazakâr kimliğini ve bu kimlik bağlamında kadın algısını açıklıkla yansıtacak bir içeriğe sahiptir.

Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma başlığını taşıyan AKP'nin 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, sunuş ve ekler dışında 360 sayfalık bir uzunluğa sahiptir. Bu ebatlar içerisinde "*Kadın*" başlığı beş (5) sayfalık bir uzunluğa sahipken, diğer bölümlere dağılmış olan kadına dair tespitler ve öneriler de yaklaşık bir o kadar uzunluğa sahiptir. Bu anlamda 360 sayfa içerisinde kadının yeri 10 sayfa ile sınırlanmıştır. Bu biçimsel konumlandırmanın ardından AKP'nin kadın algısına dair öncelikle ifade edilmesi gereken şey partinin kadını her şeyden önce erkeğin 'karısı'¹⁹, 'anne'

¹⁷AKP, kuruluş sürecinde gerek Yalçın Akdoğan tarafından yazılmış olan 2003 tarihli *Muhafazakâr Demokrasi* kitabı ile gerekse 10-11 Ocak 2004'te düzenlenen "Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu"nda ifade edilen düşüncelerin toplamı olarak kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamış, bu çerçevede parti kurucularının önde gelenlerinin siyasi geçmişini karakterize eden Milli Görüş Geleneği ile söylemsel ve tanımlama/tanımlanma düzeyinde bağlar koparılmak istenmiştir. Bu konuda bkz. Akdoğan, 2003; Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyum Kitabı, 2004.

¹⁸ AKP Programı partinin internet sitesinde, başlıklarına göre yüklendiği için sayfa numaraları olan bir kitapçık özelliği sergilememektedir. İlgili alıntı 5. 8. Aile ve Sosyal Hizmetler alt başlığında geçmektedir. Bkz. AKP Parti Programı, 2001.

¹⁹ AKP kadın-erkek ilişkileri söz konusu olduğunda eşitliğe işaret eden eş kavramı yerine karı-koca kavramlarını tercih etmektedir. Öyle ki bu durum partinin kurucu genel

ve 'ev hanımı' olarak algıladığı yönündedir. Bildirgede söz konusu temel anlayış kendisini öncelikle "kadınlar toplumsal hayatın olduğu kadar ailelerimizin de temel direğidir" (s. 109)²⁰, "kadınlarımız için iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarını hayata geçireceğiz" (s. 113) ve aile içi şiddet bağlamında "hiçbir kadının savunmasız ve sahipsiz kalmaması gerektiği yolundaki temel anlayışımız" (s. 110) ifadelerinde ortaya koymaktadır. Bu kabuller kadının bağımsız bir birey olarak var olamayacağı, kocasının yokluğunda 'savunmasız' ve 'sahipsiz' kalacağı için onun 'devlet baba'²¹ tarafından sahiplenilmesi gerekliliğinden, ailenin temel direği olması nedeniyle ancak ev yaşamı ile uzlaştığı oranda çalışabileceği temel kabulüne kadar, aslında kadının toplumdaki temel konumlanışını belirleyen bir içeriğe sahiptir. Devlet-yurttaş, birey-iş, birey-aile ilişkilerinde kadını ikincil, bağımlı, korunması gereken birisi olarak gören bu anlayış, söz konusu görüşe paralel olarak da kadını öncelikle ev ve evlilik içine anne, karı ve ev hanımı olarak konumlandırmıştır.

başkanı olan ve 10 Ağustos 2014'e kadar da genel başkanı olarak kalan Recep Tayyip Erdoğan tarafından da birçok kez ifade edilmiştir. Erdoğan, Cumhurbaşkanı olduktan sonra 24 Kasım 2014'te Kadın ve Demokrasi Derneği'nin (KADEM) düzenlediği 1. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nde konu ile ilgili şu içerikte bir konuşma yapmıştır: "Burada bazen erkek-kadın eşitliği diyorlar. Kadın-kadına eşitlik doğru olandır, erkek-erkeğe eşitlik doğru olandır. Ancak kadının özellikle adalet karşısındaki eşitliği aslolanıdır. Bunu yerine getirmeliyiz. Mağdur olanın zorla mağdur eden seviyesine çıkartılmasıdır eşitlik ya da tam tersidir. Kadınların ihtiyacı olan eşitlikten ziyade eşdeğer olabilmektir. Yani, adalettir. Buna ihtiyacımız var. Kadın ile erkeği eşit konuma getiremezsiniz. O fitrata terstir. Çünkü fitratları farklıdır, tabiatları farklıdır, bünyeleri farklıdır. Örneğin iş hayatında hamile bir kadını erkek ile aynı şartlara tabi tutamazsınız. Bir anneyi, çocuğunu emzirmek zorunda olan bir anneyi bu tür yükümlülükleri olmayan bir erkekle eşit konuma getiremezsiniz. Kadınları erkeklerin yaptığı her işte çalıştıramazsınız, komünist rejimlerde olduğu gibi. Eline ver kazmayı küreği, çalışsın. Olmaz böyle bir şey. Onun narin yapısına bir defa bu ters düşer" (www.cnnturk.com, 24.11.2014). Erdoğan'ın bu açıklamasının tartışma yaratması sonrasında AKP Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu da benzer anlayışı sürdürerek "Madem ki 'bir tarafta şu vardır, diğer tarafta da bu olacak' diye mekanik bir eşitliğe soktuğunuzda o zaman hayatı, tamamlayıcılık ilişkisini de yok etmeye başlıyorsunuz" tespiti ile kadın erkek eşitliğini mekanik bir eşitlik olarak gördüklerini ve bu nedenle eşdeğerlik kavramını kullandıklarını belirtmiştir. Üstelik eşdeğerlik kavramını kullanmalarının gerekçesini de yine kadının anneliği üzerinden açıklamıştır: "Mademki kadınlarımız insan neslini devam ettiren o ulvi görevi yürütüyorlar, tabii ki anne olmadan önce ve sonra, dinlenmek ve çocuklarına vakit ayırmak hakkına sahiptir. Bunu vermek hak vermek değil, sadece bir borç ödemektir. Manevi bir borç ödemektir" (www.diken.com.tr, 04.12.2014).

²⁰ Makale boyunca atflar sıklıkla ve arka arkaya seçim bildirelerinden yapılacağı için, metnin okunmasını zorlaştırmamak amacıyla her seferinde uzun uzun atıf kuralına uyulmak yerine yalnız sayfa numarası yazılmakla yetinilecektir. Bu nedenle tüm partiler için kendi bölümleri dahilinde yapılacak olan seçim bildirelerine atflar, bölüm başında bildirelerin adı anıldıktan sonra, yalnız sayfa numaraları belirtilerek yapılacaktır.

²¹ Bu anlayış ile bağlantılı olarak başbakan Ahmet Davutoğlu eşi Sare Davutoğlu ile birlikte katıldığı AKP Kadın Kolları Kongresi'nde Özgecan Arslan Davası kapsamında katillere verilen ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezası ile ilgili olarak yaptığı açıklamada kendisini bütün Türkiye'de yaşayan kızların manevi babası olarak tanımlamış ve şöyle konuşmuştur: "3 kız babası olarak ve bütün Türkiye'deki kız çocuklarının manevi babası olarak benim de yüreğim soğumadı" (Hürriyet, 06.12.2015).

AKP'nin kadını "anne-karı-ev hanımı" konumuna sıkıştırılan bakış açısı ve kadını bu alanlarla sınırlama yaklaşımı, bildirgede, anne-çocuk dostu sağlık uygulaması (s. 91, 103), evlat edinme ve prematüre doğumlarda izin haklarının genişletilmesi (s. 97), şartlı eğitim desteklerinin annelere verilmesi (s. 98), doğurganlık hızının düşüşü bağlamında 3. çocuğa kadar doğum borçlanması (s. 100, 142), tüp bebek erişiminin kolaylaştırılması (s. 100, 144), kaliteli kreş ve gündüz bakım evleri ve teşvikleri (s. 113, 100)²², doğuma bağlı izin ve hakların güçlendirilmesi için ilgili kanunlarda değişikliklerin yapılması (s. 102), ilk çocuktan itibaren sırası ile 300, 400 ve 600 TL doğum hediyesinin verilmesi (s. 102) ve yine sırası ile 1., 2. ve 3. çocuklarda 2, 4 ve 6 ay süreyle yarı zamanlı/tam ücretli çalışma hakkı (s. 113), eşi vefat etmiş kadına sosyal yardım (s. 106), kadınların sağlık hizmetlerine kolay erişimi için ev ziyareti sistemi (s. 112), ev hanımına isteğe bağlı sigorta (s. 141), evde çocuk bakım hizmetleri yoluyla kayıtlı kadın istihdamının desteklenmesi (s. 146) türünden uygulamalar ve vaatler üzerinden pekiştirilmekte ve ilerletilmektedir.

Kadını "anne-karı-ev hanımı" ekseninde algılayan AKP'nin, aile ve evlilik konusundaki bakışı da kadının bu konumunu pekiştirmektedir. Her şeyden önce parti, Türkiye'de istikrarlı olarak artan kadına yönelik şiddet konusunu bildirgesinde işlerken bu konuda önemli adımlar olarak iktidarı döneminde *İstanbul Sözleşmesi*'ni²³ imzaladığını ve *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'u çıkardığını belirtmektedir. Kısa adı İstanbul Sözleşmesi olan ve AKP tarafından da bildirgede böyle kullanımı tercih edilen sözleşmenin tam adı *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi*'dir. Sözleşme sadece kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele etmemekte, aynı zamanda kadın-erkek eşitliği ilkesinin hayata geçirilmesini amaçlamaktadır. Ve bunu yaparken de genel yönelimi ile tutarlı şekilde kadınları medeni durumlarına göre değil, şiddete uğrama gerçekliklerine göre değerlendirmekte ve korumayı hedeflemektedir. Sözleşme, şiddete uğramış kişilerin haklarını korumaya yönelik önlemler alırken cinsel kimlik ve cinsel yönelim de dahil olmak üzere hiçbir ayrımcılık yapılmamasını öngörmektedir. Sözleşmeyi imzalayıp onaylayan devletler, öncelikle kadına yönelik her türlü şiddeti önlemek ve bununla mücadele etmek için devlet çapında politikaların belirlenmesi ve uygulaması olmak üzere sorumluluklar üstlenmiştir. Sözleşme devletlere yüklenen bu sorumlulukları bütünler biçimde veri toplama ve araştırma yapılmasını

²² Kreş ve gündüz bakım evleri daima kadın/anne ile birlikte anılmaktadır. Erkek/baba ile değil.

²³ İstanbul Sözleşmesi, 11 Mayıs 2011'de İstanbul'da imzalandığı için sözleşme kısaca bu ad ile anılmaktadır. Türkiye sözleşmeyi 25 Kasım 2011'de TBMM'de onaylamıştır. Sözleşme yeterli sayıda imzacı ülkenin imzalaması ile 1 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir. Bu konuda bkz. www.kadinininsanhaklari.org, www.sendika7.org, 01.08.2014.

desteklemeyi de amaçlamaktadır²⁴. Bu anlamda kadın-erkek eşitliğini tesis etmek, her türlü ayrımcılığı kaldırmak ve kadına yönelik şiddeti durdurmak açısından sözleşmenin Türkiye tarafından imzalanması önemli bir adım olmakla birlikte, sözleşmenin temel hedefleri daha en baştan sözleşmenin iç hukukun bir parçası haline getirilmesi sürecinde ortadan kaldırılmıştır. Çünkü sözleşmeyi iç hukuka taşıyan ilgili kanun *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* adını taşımaktadır. Yasa içerik itibarıyla kadını kadın olarak korumakla birlikte, adında önceliği aileye vererek, kadının şiddete karşı korunmasını ailenin korunması şartına bağlayan bir genel bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu anlamda yasanın evli olan-olmayan kadın ayrımını ortadan kaldırması, şiddete uğrayan kadının başvuru yapacağı makamları açıkça tarif etmesi, şiddet önleme merkezlerinin açılmasını karara bağlaması vb. gibi olumlu yönleri mevcuttur²⁵. Ancak bir yasa tasarısı olarak Meclis'e getirilmiş olması²⁶ ve adının seçilme biçimindeki tercih dikkate alındığında, yurttaş kadını ve bu bağlamda bireyi ve birey haklarını ikincilleştirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Kaldı ki, yasaya yansıtılan bu bakış açısı yasadan bir yıl önce, 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın kaldırılması ve yerine kurulan yeni bakanlığın adının Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak belirlenmesi ile de bir süreklilik arz etmektedir. Bu hali ile gerek yasanın gerekse yasanın öncelikle takipçisi olacak bakanlığın isimlerine ilişkin tercihin, AKP'nin öncelikli hedefinin İstanbul Sözleşmesi'nin işaret ettiği kadın-erkek eşitliğini tesis etmek ve her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmakla değil, şiddeti önlemeye dönük bir yasal zemin oluşturmakla ilgili olduğu saptanabilir. Üstelik eldeki veriler dikkate alındığında bu durumun da şüpheli olduğu görülecektir. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı tarafından hazırlanan izleme raporunda, Yasa'nın çıkarılmasından sonraki süreçte kadına yönelik şiddetin düzeyinde herhangi bir değişiklik olmadığı ve yaşanan şiddet vakaları karşısında da kanunun oluşturmaya çalıştığı zeminin AKP Hükümeti tarafından devlet kurumları düzeyinde yaratılmadığı görülmektedir (6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu, 2014)²⁷. Yasanın 'aileci' bakış açısı, bildirgede

²⁴ Sözleşmenin taraf ülkelere yüklediği veri toplama sorumluluğu ile ilgili AKP Hükümeti 2011'den beri devlet kurumları düzeyinde herhangi bir çalışma yapmamış olmakla birlikte, 2015 Seçim Bildirgesi'nin 113. sayfasında şiddet istatistiklerinin tutulacağını belirtilmektedir. Bu konuda bugüne kadar Türkiye'de yapılan en kapsamlı ve devlet düzeyinde yapılan tek çalışma 2008 yılında bakanlık bünyesindeki Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce yürütülen Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'dır (Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, 2009).

²⁵ 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un getirdiği olumlu değişiklikler ve içerdiği eksiklikler ile ilgili olarak bkz. Moroğlu, tarihsiz; Şener, 2012; Özbilen-Arslan, 2012.

²⁶ Kanun'un Meclis'e getiriliş ve görüşülme sürecinin ayrıntısı için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss181.pdf>

²⁷ 15 Nisan 2013-15 Nisan 2014 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin sayılarının sembolik olmasından saat 17:00'den sonra uzman olmaması nedeniyle sığınan kadınların geri çevrilmesine, uzman psikolog yokluğundan binaların engelliler için uygun olmadığına, mesleki eğitim ve sağlık desteklerinin sağlanmamasından şiddete uğrayan kadınların başvurularının kovuşturulmaya yer

yer verilen aile eğitim programları, evlilik öncesi eğitim programları ve aile destek programlarının uygulanmakta olduğuna ilişkin beyanlarla da (s. 97) pekişmektedir. Bu anlamda "anne-karı-ev hanımı" ekseninde kurulan kadın imgelemi aile ve evlilik konusundaki bakışla da tutarlı bir şekilde çevrenmektedir.

Seçim Bildirgesi'nin genel kadın algısı anne-karı-ev hanımı ekseninde olmakla birlikte bildirgenin kadını yurttaş-birey olarak gören maddeleri de yok değildir. Bildirge bu doğrultuda Anayasa'nın eşitliği düzenleyen 10. maddesinde yapılan değişikliğe atfen kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasının anayasal hükme bağlandığını belirterek başlamaktadır (s. 23). Ancak 2010 yılında AKP'nin Meclis çoğunluğu sayesinde referanduma götürdüğü Anayasa Değişiklik Paketi ile gerçekleşen ilgili düzenleme bir yenilik olmaktan çok Anayasa'nın ilgili maddesinde "cinsiyet ayrımcılığı gözetilmeksizin" ifadesi üzerinden zaten var olan kadın-erkek eşitliği ilkesini "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir" ifadesini ekleyerek açıklığa kavuşturmak olmuştur. İlgili maddedeki asıl yenilik "Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz"²⁸ ifadesi ile devlete bu alanda açık sorumluluk yüklendiği gibi, pozitif ayrımcılık konusunun da anayasal hükme bağlanmış olmasıdır ki bu düzenleme yurttaş kadının konumunu her alanda güçlendirmek açısından gerekli olan anayasal zemini netleştirmiştir. Yine kadın-erkek eşitliği konusu ile ilgili olarak bildirmede yer verilen geçmiş dönem uygulamalarına ilişkin Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun kurulmuş olması, bu süreci destekler nitelikteki uygulama adımlarıdır²⁹. Fakat

olmadığı gerekçesi ile konunun kapatılmasına, karakolda arabuluculuk girişimleri sonrası şiddete uğrayan kadına şiddet uygulayan ile barıştığına dair belge imzalatılmasından tedbir kararlarının çıkarılması için yalnızca ikametgahın bağlı olduğu mahkemeye başvurmaya zorlanmasına, 12 yaşından büyük çocukları olan kadınların sığınağa kabul edilmemesinden gizliliğin ihlaline, ilgili kamu personelinin kuralları bilmemesinden özellikle adli mercilerin yasadan kaynaklı hakları uygulamaktan kaçınmasına kadar yasanın çizdiği çerçevenin her aşamasının ihlal edildiği, kuralların uygulanmadığı görülmektedir (6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu, 2014).

²⁸ Anayasa'nın eşitliği düzenleyen 10. maddesinin eski hali şöyleydi: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları, 1994: 75).

Yeni hali ise şu şekildedir: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2011: 5).

²⁹ 1 Kasım seçimleri sonrasında Meclis'te komisyonların partilere göre üye dağılımları yapılırken ve sözcüleri belirlenirken Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'na da 20 kadın ve 6

komisyon ile ilgili söylemin hemen arkasından kadın hakları ve bu anlamda eşitlik örneği olarak sadece "başörtüsü serbestliği"ne yer verilmesi göstermektedir ki AKP kadın-erkek eşitliği denildiğinde yalnız kadının başörtüsü takabilme hakkını anlamaktadır. Çünkü bu ifade "kız öğrenciler, kadın kamu çalışanları ile milletvekillerinin kıyafetlerine ilişkin kısıtlamaları kaldırdık" söylemi eşliğinde aslında kadınların bir bölümünün eğitim, memuriyete giriş ve milletvekilliğinin önünde bir engele dönüşmüş olan başörtüsü engelini kaldırarak kadın-erkek eşitliğinin tesisi yönünde önemli bir engelin kaldırılması anlamında pozitif bir adım olarak olumlanmaktadır. Bir boyutu ile hâl böyle olmakla birlikte, bu söylem başörtüsünün engel olduğu koşullarda başörtüsüz kadınların bakanlık, vekillik, üst düzey kamu yöneticiliği konumlarında önlerinin neden açılmadığını açıklayamadığı gibi, başörtüsü serbestliği koşullarında başörtülü kadınların bakan, vekil, üst düzey kamu yöneticisi konumlarında neden bir artış yaşanmadığını, kadının bakanlık düzeyinde neden istikrarlı olarak yalnız Aile Bakanlığı'na sıkıştırıldığını da açıklayamamaktadır³⁰. O nedenle eşitlik önünde daha pek çok somut engel bulunurken, kadın-erkek eşitliğinin yalnız başörtüsü serbestliği üzerinden kurulması, kadının yurttaşlık haklarının ilerletilmesi çerçevesinden değerlendirilebilecek bir olgu değildir.

Bildirgede yer verilen kız çocuklarının okullaşma oranlarının arttırılması (s. 77, 111), kadının işgücüne katılım oranının % 27.9'dan % 30.3'e çıkarılmış olması ve bu oranı % 38 düzeyine taşıma hedefi (s. 111, 192), erken evliliklerin önlenmesi için aileye yönelik eğitim hizmetlerinin yaygınlığının ve etkinliğinin arttırılacağı vaadi³¹ (s. 112), kadın girişimciliğinin

erkek üyesi olmasına rağmen 18 oyla AKP milletvekili bir erkek sözcü seçilmiştir. Komisyonun partilere göre üye dağılımı şöyledir: AKP 15, CHP 6, HDP 3, MHP 2 (www.sol.org.tr, 01.12.2015)

³⁰ 2 Kasım 2002'den beri kurulan AKP Hükümetleri'nde bugüne kadar kadınların temsil düzeyi şöyledir: 58. Hükümet: 1 kadın bakan (Güldal Akşit-Turizm Bakanı), 59. Hükümet: 1 kadın bakan (Önce Güldal Akşit, sonra Nimet Çubukçu- Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı), 60. Hükümet: 2 kadın bakan (Önce Nimet Çubukçu, sonra Selma Aliye Kavaf-Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı; Önce Hüseyin Çelik, sonra Nimet Çubukçu-Millî Eğitim Bakanı), 61. Hükümet: 1 kadın bakan (Önce Fatma Şahin, sonra Ayşenur İslam- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı), 62. Hükümet: 1 bakan (Ayşenur İslam-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı), 63. Seçim Hükümeti: 2 bakan (Ayşenur İslam-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı; Beril Dedeoğlu-Avrupa Birliği Bakanı), 64. Hükümet: 2 bakan (Sema Ramazanoğlu-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı; Fatma Sarıçevre ve Şehircilik Bakanı). Hükümetlerdeki bakanlıkların dağılımı için bkz. www.wikipedia.org.

³¹ Erken evlilik ya da çokça 'çocuk gelin' olarak ifade edilen evliliğe ilişkin Türkiye verileri farklı kurumlar tarafından ve farklı kapsamlar dahilinde yapıldığı için birbiri ile tutarsız, yıllar itibarıyla düzensiz olmamakla birlikte elde kimi veriler mevcuttur. Burcu vd.'nin 2015 tarihli çalışmalarında elde edilen veriler şu şekilde aktarılmıştır: "UNICEF'in (2014) verilerine göre Türkiye'de 18 yaş altında evlilik yapan kadınların oranı %14'tür. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan aile yapısı araştırmaları- nın (2006, 2011) verilerine bakıldığında, 2006 araştırmasında 18 yaşın altındaki kız çocuklarının evlilik oranı %31.7 iken, bu oran 2011 araştırmasında %29.2'dir. Aile yapısı araştırmaları verilerine göre, Türkiye'de 18 yaşın altındaki evlilikler daha çok kırdan gerçekleşmekte ve bu oran Türkiye'nin doğusuna doğru gittikçe daha da yoğunluk göstermektedir.

arttırılması için önlemler ve teşviklere ilişkin vaatler (s. 113, 137), kadının dışlandığı meslek alanlarında pozitif ayrımcılığın uygulanacağı vaadi (s. 110), kadınların bireysel ve toplumsal olarak daha da güçlenmeleri, daha kaliteli eğitim olanaklarına sahip olmaları, karar alma mekanizmalarındaki etkinliklerinin artırılması, işgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılarak istihdamlarının artırılması, sosyal güvencelerinin sağlanması ve kadın girişimci sayısının artırılmasının temel hedefler olarak ifade edilmesi (s. 112), yurttaş kadının toplumdaki ve devlet düzeyindeki konumunu güçlendirmeye dönük olumlu vaatler olmakla birlikte, AKP'nin geride kalan 13 yıllık aralıksız iktidarında vaat olarak sıraladığı bu başlıklarda eğitim³²-ki eğitimde nitelik sorunu, eğitimin geneli için ayrı bir tartışma konusudur-, hariç ciddi ilerlemeler kaydetmediği gerçeği ile düşünülürse, yurttaş kadının konumunun güçlendirileceğine dair çok umutvar olmak da mümkün görünmemektedir. Çünkü 2003'te kadın girişimci oranı % 12.0 iken bu oran 2012'de ancak % 14.9'a çıkarılabılmış (Keskin, 2014: 82), kamuda üst düzey yönetici oranı 2011'de % 9.2 iken 2014'te 9.4'e çıkarılabılmış (TÜİK, 2013: 131; TÜİK, 05.03.2015), kabinede temsil edilme oranları 58. Hükümet'te % 4 iken (25 üye içinde 1) 64. Hükümet'te % 7.4'e (27 üye içerisinde 2)³³ çıkarılabılmış, 18 yaş altı evlilik (erken evlilik) oranları da erkeklerde 2006'da % 6.5 iken 2011'de % 5.8'e indirilirken kadınlarda sırası ile % 31.2'den % 28'e indirilebilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 122).

Sonuç olarak, AKP Seçim Bildirgesi sadece seçime girecek bir partinin vaatleri olarak değil, aynı zamanda geride kalan aralıksız 13 yıllık iktidar sahipliğinin uygulamaları üzerinden de değerlendirildiğinde ve bu anlamda vaat-uygulama dengesi üzerinden bakıldığında, partinin kadını devlet karşısında erkekle eşit haklara sahip bir yurttaş, iş/istihdam alanında erkekle eşit haklara sahip bir birey, aile içerisinde de aileye ve çocuklara ilişkin sorumlulukları erkekle eşit paylaşan ve eşit karar alma hakkı olan bir aile

Ayrıca 2011 yılındaki aile yapısı araştırmasında eğitim düzeyi yükseldikçe evlenme yaşının da yükseldiği belirtilmiştir. Türkiye'de konuyla ilgili istatistikî verilere ulaşılabacak diğer bir araştırma çalışma da Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'dır. Bu araştırma 25-49 yaşlarındaki kadınların, %25'inin 18 yaşından önce, %5'inin de 15 yaşından önce evlendiklerini ortaya koymuştur. Araştırmada Türkiye'de kadınların ortalama evlenme yaşının 20.8 olduğu tespit edilmiştir" (Burcu vd, 2015: 70). Diğer taraftan 2012 tarihli bir başka çalışma olan ve 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verisi kullanılarak lojistik regresyon analizi yöntemiyle yapılan bir incelmeye sonucuna göre her 10 kadından 3'ünün çocuk gelin olduğu tespit edilmiştir (Yüksel Kaptanoğlu & Ergöçmen, 2012: 129).

³² AKP'nin iktidara geldiği 2002-2003 eğitim öğretim yılında ilköğretim (8 yıl), ortaöğretim (3 yıl) ve yükseköğretim düzeylerindeki okullaşma oranları erkeklerde ve kızlarda sırası ile % 94.49 ve % 87.34; % 55.72 ve % 45.16; % 15.73 ve % 13.53 iken bu oranlar 2014-2015 eğitim öğretim yılında ilköğretim (4 yıl), ortaokul (4 yıl), lise (4 yıl) ve yükseköğretim düzeylerinde sırası ile % 96.04 ve % 96.57; % 94.39 ve % 94.30; % 79.46 ve % 79.26; % 37 ve % 41.1'e yükselmiştir (MEB Örgün Eğitim İstatistikleri, 2015).

³³ İlgili veriler söz konusu hükümetlerin üye sayıları üzerinden kadın üye sayısına oranlanarak hesaplanmıştır.

bireyi olarak görmediği açıktır³⁴. Genel algı düzeyinde AKP, kadını "anne-karı-ev hanımı" üçgenine hapsedmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kadın Algısı

2008 tarihli *Çağdaş Türkiye İçin Değişim* başlığını taşıyan programında ideolojisinin üç ana kaynağı olarak Atatürk'ün modernleşme devrimi ve Altı Ok, sosyal demokrasinin evrensel kuralları ile Anadolu ve Trakya'nın tarihsel ve felsefi birikimine işaret eden Cumhuriyet Halk Partisi, kendisini bir sosyal demokrat parti olarak tanımlamaktadır (CHP, 2008: 23-24). Bu kapsamda da parti programını şekillendirirken bu üç ana bileşenden oluşan ideolojisine uygun olarak kendisine "kadını erkeği her alanda eşit bir Türkiye hedefi" belirlemektedir (CHP, 2008: 52). Belirtilen bu hedefi belirlerken "kadını özgürleştirmek, çevre baskısından ve feodal yapının etkisinden kurtarmak, sosyolojik kökenden kaynaklanan sıkıntıları gidermek" amacından hareket eden parti, "kadınlara her alanda fırsat eşitliğini, çağdaş laik demokratik Cumhuriyet'in var olma koşulu olarak" ve "kadın sorununu bir demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunu" olarak tespit etmekte ve bu çerçeveden hareketle de programında eğitimden istihdama, yönetime katılımdan aile içi konumlanışa kadar her alanda kadın-erkek eşitliğini tesis edecek düzenlemeler setine yer vermektedir (CHP, 2008: 52 vd.). Bu nedenle parti programı düzeyinde ele alındığında CHP, kadın-erkek eşitliğini Cumhuriyet'in olmazsa olmazı olarak belirtirken kadını erkekle eşit anayasal ve yasal haklara sahip Cumhuriyet'in varlık nedeni bir yurttaş olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Partinin program düzeyindeki bu anlayışı *Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye* başlıklı 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi'ne de aynen yansımıştır. Giriş, sunuş gibi kısımların dışında 210 sayfalık bir uzunluğa sahip olan bildirmede "*Güçlü Kadın, Güçlü Toplum ve Güçlü Kadın, Güçlü Çocuk*" başlıkları altında kadına yaklaşık beş (5) sayfalık bir yer ayrılmakla birlikte, bunun dışında bildirgenin demokrasi, özgürlük, eğitim, istihdam-girişimcilik, dış politika, aile, sivil toplum, kalkınma, ekonomi, yönetim gibi tüm başlıklarının da partinin kadın-erkek eşitliği anlayışı uyarınca yurttaş kadın ve kadın hakları çerçevesinden yazıldığı görülmektedir. Bu bağlamda CHP'nin yurttaşlık kavrayışı önemlidir. Çünkü parti seçim bildirgesinde diğer üç partiden farklı olarak özel olarak yurttaşlıktan ne anladığını belirtmiş konumdadır. CHP "yurttaşlığı sembolik bir hukuki statü olarak değil, bireyleri demokratik dönüşüm ve dayanışma gücüne kavuşturan bir siyasi fırsat" ve "barışçı ve demokratik bir gelecek için dayanışmayı seçen insanların demokratik yönetim iradesine sahip olması olarak tanımlamaktadır" (s. 27). Yurttaşlığı "barışçı ve demokratik bir gelecek için dayanışmayı seçen insanların demokratik yönetim iradesi" olarak değerlendiren bu anlayışın

³⁴ Seçim bildirgesinde annelik görevine karşılık babalık görevi ve konumuna yalnız babalık izni bağlamında yer verilmektedir (s. 97, 137) . Çocuğa ilişkin diğer tüm düzenlemeler ise anne/annelik ile birlikte ele alınmaktadır.

uzantısı olarak da parti seçim bildirgesinde diğer toplumsal gruplarla birlikte "birinci sınıf demokrasiyi kadın haklarını, kadınlar ile beraber savunarak getireceğini" (s. 21) belirtirken, önceliği olarak belirlediği "Özgürlükler Cumhuriyeti"ni kurmak için de diğer tüm kırılgan kesimlerle birlikte "kadının her türlü baskıcı ve ataerkil güç odaklarına karşı savunulması gerekliliğini"ni vurgulamaktadır (s. 27). Bu anlamda CHP seçim bildirgesinde kadını, demokrasinin asli unsuru, anayasal ve yasal düzeyde korunması gereken haklara sahip bir yurttaş olarak görmektedir.

CHP'nin kadını yurttaş, yurttaşı da demokrasinin asli öznesi olarak değerlendiren bu bakışı, bildirgenin ilerleyen bölümlerindeki tespitler ve sorunların çözümüne ilişkin vaatler ile de bütünlenmektedir. Bu kapsamda CHP'nin kadına ilişkin yurttaşlık ve kadınlığı ön plana alan bakış açısı, bildirmede yer verilen "eşit temsil, eşitlikçi yasalar" için (s. 103) "kadın-erkek eşitliğini yaşamın tüm alanlarında sağlamak için gereken yasal düzenlemeleri yapacağız" (s. 45)³⁵, "Kadın-Erkek Eşitliği Genel Müdürlüğü kuracağız", "TBMM'deki Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nu, Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu olarak değiştireceğiz", "bu Komisyonu asli komisyon haline getirerek, tüm yasaların eşitlik açısından gözden geçirilmesini sağlayacağız", "toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bütçelemeyi, hem yerel yönetimlerde hem de genel bütçede zorunlu hale getireceğiz" (s. 103)³⁶, "kadınların yönetim kademelerinde daha geniş yer almaları için kamuda cinsiyet kotası, özel sektörde ise teşvik uygulamaları getireceğiz (s. 101), "Hâkimler Yüksek Kurulu ve Savcılar Yüksek Kurulu seçimlerinde kadınların temsilini artırmak için cinsiyet kotası getireceğiz" (s. 39), "her düzeyde eşit katılım" (s. 103) için "kadın örgütlerini ulusal ve yerel düzeyde karar alma süreçlerine dahil edeceğiz" (s. 45), "mahalli düzeyde kadın komisyonları kuracağız. Mahalli kadın komisyonlarına, belediye meclisi toplantılarına katılma hakkı tanıyacağız", "kent konseyleri kadın meclislerini yaygınlaştırıp güçlendireceğiz", "kadınların sendikalara ve sivil toplum kuruluşlarına katılımını ve bu kuruluşların yönetimindeki etkinliklerini artırmak için teşvik uygulamaları getireceğiz" (s. 103), "ayrımcılıkla mücadele" için (s. 94) "ücretlerin belirlenmesinde cinsiyetçi ve kimlikçi yaklaşımlarla ve tüm diğer ayrımcılıklarla mücadele edeceğiz", "kadın istihdamını teşvik edeceğiz",

³⁵ CHP, bildirgesinin ilerleyen bölümlerinde bir ülkenin dünyada saygın bir yerinin olması için kadın erkek eşitliğinin toplumun en temel değeri haline gelmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda parti, dünya ülkeleri arasında Türkiye'nin konumunun yükseltilmesi açısından da kadın-erkek eşitliğini olmazsa olmaz olarak görmekte ve bunun için de kadının hem eğitim oranını hem de işgücüne katılım oranını arttırmayı temel sorumluluğu olarak görmektedir (s. 221-222). Yine parti Türkiye'yi bölgesinde "kadın eşitliğine önem veren bir ilham kaynağı" haline getirmeyi vaat ederken ve "dünyada kadın haklarını savunan bir düzenin kurulmasını destekleme" sözü vermektedir (s. 204, 203).

³⁶ Bu ifade bildirmede "toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme" olarak geçmektedir. Ancak bildirgenin bütünündeki kadın-erkek eşitliğini sağlama hedefi ve bu bağlamda her alanda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele hedefi dikkate alındığında burada bir yazım yanlışlığı olduğu sonucuna ulaşmak doğru olacaktır. Bildirgenin bu genel anlayışı doğrultusunda bu kısım toplumsal cinsiyet eşitliği olarak dikkate alınmıştır.

"kadınların bakım yükümlülüğünü azaltacağız" (s. 94), "ekonomik bağımsızlık için, kadınlara daha fazla ekonomik destek, çalışma yaşamında kadınlara öncelik ve kadına yönelik ayrımcılıkla mücadele" (s. 100-101) için "'Kadın İstihdamlı Büyüme Modeli' ile kadınların güvenceli ve nitelikli işlerde çalışmasını sağlayacağız", "kadınlardan sorumlu olacak bakanlığın çalışanlarının %70'inin kadınlardan oluşmasını sağlayacağız", "kadınların iş gücüne katılımını kısa vade %40'a, uzun vadede %60'a çıkaracağız", "kadınlara yönelik mesleki eğitim kurslarını iş gücü ihtiyacı ve bireylerin becerilerini merkeze alarak düzenleyeceğiz" (s. 100), "çalışma hayatında kadınların önündeki engelleri kaldıracak tedbirler alınarak iş gücüne katılımı artıracaktır" (s. 50, 51, 54), "İş Yasası'nda kadınlara yönelik doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı net olarak tanımlayacak, etkin yaptırımlar yoluyla ayrımcılıkla mücadele edeceğiz", "sözel, fiziksel ve psikolojik taciz ve 'mobbing' kavramlarını İş Yasası'na ekleyeceğiz", "kadınların yönetim kademelerinde daha geniş yer almaları için kamuda cinsiyet kotası, özel sektörde ise teşvik uygulamaları getireceğiz", "kadınların dışlandığı iş alanlarında mesleki eğitimde pozitif ayrımcılık uygulayacağız, bu alanlarda istihdam kotaları ve vergi indirimleri getireceğiz", "kadınların çalışma yaşamına katılmasının önündeki engellerden biri olan ulaşım ve güvenlik sorunlarını çözeceğiz"³⁷, "'eşit işe eşit ücret' anlayışıyla hareket edecek; kadınların, emeğinin karşılığını eksiksiz şekilde almasını sağlayacağız" (s. 101), "kadın girişimcilere verilen şirket kredilerine özel teşvikler sağlayacağız" (s. 56)³⁸, "kamu alımlarında, kamu ihale mevzuatını gözetererek, tedarik bütçelerinin % 15'inin kadın girişimciler ve genç girişimcilerin kurduğu firmalardan yapılacak alımlar için kullanılması yönünde düzenlemeler yapacağız" (s. 57), "kamu hizmetlerinde kadın, genç ve engelli yurttaşlarımızın istihdam edilme olanaklarını artıracaktır" (s. 64)³⁹, "kadın işsizlere yeni beceriler kazandıracak kısa süreli eğitim programları uygulayacağız" (s. 98)⁴⁰, "eğitim kadın erkek eşitliğinin en önemli aracı

³⁷ "CHP'nin ana hedefi Türkiye'yi yurttaşlarımızın ve özellikle kadınların başta evleri ve yaşadıkları köy ve mahalle olmak üzerinde yurdun her köşesinde kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ülke haline getirmek olacaktır" (s. 121).

³⁸ Bu kapsamdaki teşvikler, krediler bildirmede şu şekilde yer almaktadır: "Kadınların hâkim ortak olduğu şirketlere verilen KOBİ desteklerinde hibe oranını % 50'den % 67'ye çıkaracağız. Yeni iş kuracak kadın girişimcilere faturalı harcamaları karşılığında 33 bin TL'si avans olmak üzere 88 bin TL hibe ödeyeceğiz. Hâkim ortağı kadın olan KOBİ'lerin işlerini büyütme için kullanacakları kredilerde faizin % 33'lük bölümünü Kredi Garanti Fonu'na ödeteceğiz. Bireysel Emeklilik Sigortası'nda devletin katkısını kadınlar için % 33'e çıkaracağız. En az % 33 kadın istihdam eden şirketlere kurumlar vergisinde indirim uygulayacağız. BİST'e kayıtlı şirketlerin yönetim ve danışma kurullarındaki kadın oranını kota uygulaması ile kademeliler olarak % 33'e çıkaracağız. Kadın kooperatiflerini destekleyecek ve çeşitlendireceğiz" (s. 100).

³⁹ "Tam gün eğitim çerçevesinde tüm öğrencilere sunulacak sıcak öğle yemeği projesini kadın istihdamı ve yerel tarımsal girdilerin kullanılmasını önceleyerek kooperatifler eliyle hayata geçireceğiz" (s. 72).

⁴⁰ "İŞKUR ile Mesleki Yeterlilik Kurumu iş birliği içerisinde, vasıfsız bırakılmış lise mezunu işçilere beceri kazandırmaya dönük uzun vadeli bir eğitim programı uygulayacağız. Programı bitirdikten sonra yeni işe giren kadınlar ve 18-29 yaş

olacaktır" (s. 117) ve "eğitimde eşit fırsat" için (s. 102) "kız çocuklarının örgün eğitim içinde kalmasını ve bir yıl okul öncesi eğitim dahil olmak üzere 13 yıllık zorunlu eğitimi eşit koşullarda tamamlamasını sağlayacağız", "parasız yatılı okullarda ve üniversite yurtlarında, kontenjanları cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldıracak şekilde düzenleyeceğiz", "eğitim sisteminde kadınların toplumsal cinsiyet rollerine göre değil, bireysel beceri ve isteklerine göre yönlendirilmelerini sağlayacağız", "eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmış her kadına, eğitimi tamamlaması için fırsat tanıyacağız"⁴¹, "toplumsal cinsiyet ayrımcılığına yol açan söylemleri eğitim müfredatından kaldıracacağız" (s. 102, 132, 134) biçimindeki vaatlerle bütünlenmektedir.

Söz konusu vaatlere ek olarak CHP kadını toplumda ve ailede güçlendirmek için aile, sosyal yardımlar ve şiddet konularına da kadın öncelikli bir bakış açısı üzerinden yaklaşmaktadır. Bu çerçevede "demokratik aile anlayışını" (s. 102) temel alan parti, kadını toplumda ve ailede hem ekonomik açıdan hem de söz ve karar hakkı açısından güçlendirme (s. 88, 89) amacı doğrultusunda "Aile Sigortası desteklerini kadınlara yapma" ve "çocuk desteklerinin sürdürülmesini, kız çocuklarının okula gönderilmesi şartına bağlamakta"dır (s. 92). Yine bu kapsamda kadınların aile içindeki bakım yüklerinin azaltılması için bakım hizmetlerinin kurumsal, ücretsiz ve nitelikli olmasının sağlanması, bakım hizmeti verenlerin sosyal güvenlik kapsamına alınması, tarım sektörü, ev hizmetleri, evden çalışma gibi ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı alanların kayıtlı hale getirmesi, bu alanlarda sendikal örgütlenmenin önündeki engellerin kaldırılması, kadının işgücünden kopmaması için ebeveyn izninin yaygınlaştırılması, kreş açma yükümlülüğünün yalnız kadınları değil tüm çalışanları temel alacak şekilde düzenlenmesi de partinin düzenlemeleri arasındadır (s. 101). Özellikle kız çocuklarının erken yaşta evliliğinin önüne geçme (s. 110)⁴² yönündeki vaat de kadını ailede ve toplumda güçlendirmenin önemli bir adımı olarak yukarıdaki diğer vaatleri bütünlemektedir.

CHP'nin kadın yurttaşı merkezine alan bakış açısında son olarak değinilmesi gereken nokta kadına yönelik şiddet konusudur. Bu kapsamda parti şiddetin kaynağı olarak gördüğü "baskıcı ataerkil anlayışla kararlılıkla mücadele edeceğini", "kadına yönelik şiddete karşı 'sıfır tolerans' anlayışıyla hareket edeceğini" ve "kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesine son vermek için gereken tüm önlemleri alacağını" belirtmektedir (s. 45). Söz konusu genel kabulün hayata geçirilmesi için partinin öneri-vaatleri de şunları kapsamaktadır: "İstanbul Sözleşmesi'nin tam olarak uygulanmasını sağlayacağız", "kadınlara yönelik şiddeti ağır suçlar kapsamına alacak şekilde Türk Ceza Kanunu'nda gerekli değişiklikleri yapacağız", "demokratik aile

arasındaki erkekler için 4 yıl boyunca; 29 yaş üzeri erkekler için 3 yıl boyunca sigorta işveren primlerinin kamu tarafından desteklenmesini sağlayacağız" (s. 65).

⁴¹ "Eğitimi yarıda bırakan iki milyondan fazla genç kızın telafi eğitimi ve uzaktan eğitim programları ile eğitimlerini tamamlamalarını sağlayacağız" (s. 104).

⁴² CHP sadece yurttaşların değil aynı zamanda sığınmacı konumda olan Suriyeliler'de de yaygın olan çocuk evliliklerinin önüne geçeceğini belirtmektedir (s. 207).

anlayışının yerleşmesi için toplumsal bilinçlendirme çalışmaları başlatacağız”, “şiddete maruz kalan kadınları, hakları konusunda bilgilendirmek amacıyla geniş çaplı kampanyalar yürüteceğiz”, “mağdurlarla ilgilenen kamu görevlilerinin, kadınlara yönelik şiddet konusundaki tutum ve davranışlarını iyileştirmek için eğitimler düzenleyeceğiz. Bu alandaki denetim mekanizmalarını geliştireceğiz”, “kadınlara yönelik şiddetle mücadele için yerel ve ulusal bütçelerden yeterli ödenek ayıracağız”, “şiddet mağdurlarının, öncelikle güvenliğini garanti altına alacağız”, “mağdurların acilen ve maddi yük altına girmeden güvenli bir ortama kavuşmaları için gereken idari ve mali yapıyı oluşturacağız”, “sığınma evlerinin sayısını ve niteliğini artıracamız, sığınma evlerinin, şiddete uğrayan kadınların normal hayata geçişlerindeki işlevini geliştirecek, AB standartları düzeyine gelmesini sağlayacağız”, “karakollar ve aile mahkemelerinde aile içi şiddet birimleri oluşturacağız. Bu birimlerde görev yapacak personelin eğitilmiş ve donanımlı olmasını sağlayacağız”, “şiddet mağduru kadınlara, barolarla iş birliği içinde, 7 gün 24 saat hukuki destek verilmesini sağlayacağız” (s. 102, 103).

Kadını yurttaş olarak yönetime katılımdan istihdama, eğitimden sağlığa⁴³ ve spora⁴⁴ kadar tüm alanlardaki hakları ve imkânsızlıklarını giderme boyutundan ele alan CHP, kadının anne yönünü de bildirgesinde ele almıştır. Bu kapsamda seçim bildirgesinde “her annenin ihtiyacı olan vitaminlerin ücretsiz olarak sağlanması”, “anne, bebek ve çocuk ölüm oranlarının hızla düşürülerek, bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması”, “doğum ve yeni doğan bakım hizmetleri başta olmak üzere, gerekli her türlü hizmetin AB ülkeleri düzeyine getirilmesi”, “tüm yurttaşların bu hizmetlerden eşit şekilde yararlanmasının sağlanması”, “bütün doğumların, her yerde ücretsiz ve sağlık personeli yardımıyla, güven içerisinde gerçekleşmesinin temin edilmesi”, “gebe, lohusa, bebek ve çocukların beslenme ve bebek bezi gibi ihtiyaçları için Aile Sigortası Programı kapsamında yoksul ailelere destek sağlanması, ücretsiz ilaç temin edilmesi”, “tüm büyük işletmelerde emzirme odası ve birinci basamak sağlık hizmeti verebilecek ünitelerin olmasının sağlanması” (s. 145, 146), “doğum borçlanması hakkının, doğum yaptıkları dönemde sigortalı olmayan annelere de tanınması” (s. 100) türünden düzenlemelerin yapılacağına ilişkin kadının annelik özelliğine seslenen vaatlere yer verilmektedir. Ancak söz konusu vaatler “ailelerin istedikleri sayıda çocuk sahibi olmasını destekleyeceğiz”, “aile planlamasına erişimin önündeki engelleri kaldıracak, bu hizmetleri isteyen herkese ücretsiz sunacağız”, “doğum aralıklarının anne ve çocuk sağlığı açısından risk yaratmayacak düzeye getirilmesi için önlemler alacağız”, “özellikle kırsal bölgelerde ve kentlerdeki yoksul semtlerde yurttaşlarımızın cinsel sağlık ile lohusa ve bebek sağlığı konularında bilinçlendirilmesi için çalışmalar yürüteceğiz” (s. 145) biçimindeki aile planlaması, ailelerin devletin ya da hükümetlerin istediği kadar değil kendi istedikleri kadar çocuk yapmalarının desteklenmesi ile ilintili düzenlemeler ve kadının anne olurken çocuk

⁴³ “Kadınlara yönelik sağlık taramalarına süreklilik kazandıracağız” (s. 145).

⁴⁴ “Sporda kadın ve erkeklere fırsat eşitliği sağlayacağız” (s. 156).

konusundaki karar vericiliğinin yolunu açan, kadının sağlığını bebek ile birlikte değerlendiren vaatlerle birlikte ele alındığında, CHP'nin kadını eşitlikçi olmayan bir aile düzeninde sadece anneliğe indirgeyen değil, demokratik bir aile düzeninde kadını yurttaş, birey özellikleri temel olmak üzere annelik yanı ile de birlikte değerlendiren ve anneliğe bağlı haklarını da bu kapsamda güvence altına alan, iyileştiren bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu kapsamda AKP 3 çocuğa kadar doğum borçlanması uygulaması ile kadını salt anneliğe teşvik ederken, CHP'nin çocuk sayısı belirtmeden uygulayacağını söylediği doğum borçlanması, tıpkı Aile Sigortası desteklerini kadını ekonomik açıdan güçlendirme hedefi doğrultusunda kadına verme uygulamasında olduğu gibi, kadını ekonomik ve sosyal güvenlik açısından zorda bırakmadan anneliğini yaşayabilir konuma getirmek açısından önemlidir.

Sonuç olarak CHP, seçim bildirgesinde kadını yurttaş olarak algılayıp ona eşit yurttaşlığının önündeki engelleri kaldırmayı vaat ederken, yurttaş ve kadın vasıflarını geri plana atmadan, demokratik bir aile yapısı içerisinde ekonomik, sosyal güvenlik ve sağlık boyutlarından desteklenecek annelik haklarını da garanti eden bir anlayış sergilemektedir.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kadın Algısı

Parti programında kendisini tanımlarken "Türk milletinin milli ve manevi değerler manzumesinin tamamını esas alarak siyaset yapan" ve "milliyetçiliği hayatın her alanında, uygulanabilir bir siyasal yönetim projesi olarak benimseyen" (MHP; 2009: 15) biçiminde ifadeler kullanan Milliyetçi Hareket Partisi, parti ideolojisi olarak Türk Milliyetçiliği'ni benimsediğini programında ifade etmektedir. Bu milliyetçilik içerisinde de genel olarak kadın-erkek ayrımı yapmadan milleti oluşturan tüm yurttaşlara seslenmektedir. Bu bağlamda MHP, programında kadın konusunu çok ayrıntılı olarak düzenlememekle birlikte, kadın başlığı altında kadını yurttaş birey olarak gören bir anlayışa sahip olduğunu, "her türlü fiili ve hukuki ayrımcılığa karşı oldukları" ve "kadınların saygınlıklarına gölge düşüren, temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, istismarlarına yol açarak, toplumda geri planda kalmalarına sebep olan her türlü çağ dışı uygulamalara son verileceği" türünden ifadeleri ile ortaya koymaktadır. Diğer taraftan MHP de programında tıpkı AKP gibi aileyi toplumun temeli olarak gördüğünü belirtmektedir (MHP; 2009: 106). Ancak bildirgesinde "*Aile, Kadın ve Çocuk*" başlıklı bölümünün genel bakış açısı dikkate alındığında, MHP'nin aile anlayışının, AKP'nin muhafazakâr bakış açısı gibi kadını aile içinde tamamen anne ve eş olarak eriten bir içeriğe sahip olmadığı görülmekle birlikte, yine de kadına aile-millet ilişkisi üzerinde annelik kapsamında özel bir rol biçildiği aşikârdır.

MHP, partinin bu genel ideolojik konumlanması ve onun içerisine yurttaş birey olarak konumlandığı kadın algısını 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri için açıklamış olduğu *Huzurlu ve Güvenli Gelecek* başlıklı seçim bildirgesine de tutarlı bir şekilde taşımıştır. Sunuş dışında 250 sayfalık bir uzunluğa sahip olan bildirme de tıpkı MHP programı gibi kadına oldukça sınır bir yer ayırmıştır.

"Aile, Kadın ve Çocuk" bölümü içerisinde kadına yalnız iki (2) sayfalık yer ayrılmış, bunun dışında "Ülkenin Geleceği, Adalet, Çalışma Hayatı" gibi kimi bölümlerde yeri geldikçe kadın ve annelere ilişkin de düzenlemelere yer verilmiştir. Bu anlamda kadın konusu bildirmede de ayrıntılı olarak düzenlenmemekle birlikte, bildirgenin genel bakış açısında kadına biçilen genel kimlik dikkate alındığında MHP'nin kadın algısına dair öncelikle ifade edilmesi gereken şey partinin kadını, her şeyden önce yurttaş ve kadın olarak algıladığı ve konumlandığı yönündedir. Bildirmede söz konusu anlayış kendisini öncelikle şu ifade ile açıklıkla ortaya koymaktadır: "Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları yerleştirilecek, politika süreçlerinin tüm evrelerinde ve düzeylerinde erkeklerle kadınlar arasındaki eşitlik prensibi dikkate alınacaktır" (s. 197).

Kadın-erkek eşitliğine ilişkin olarak partinin genel tavrını yansıtan bu anlayış, ilerleyen kısımlardaki kadının toplumsal konumunu yönetim/temsil, eğitim, çalışma ve aile hayatı boyutlarından da güçlendirmeyi ve desteklemeyi hedefleyen vaatler ile bütünlenmektedir. Bu doğrultuda MHP'nin kadına ilişkin yurttaşlık ve kadınlığı ön plana alan bakış açısı, bildirmede yer verilen "partimiz kadınlara karşı her türlü fiilî ve hukukî ayrımcılığa ve kadın istismarına karşı durmaktadır" (s. 69, 197), "kadınların saygınlıklarına gölge düşüren, temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, istismarlarına yol açarak toplumda geri planda kalmalarına sebep olan her türlü çağ dışı uygulamalara son verilecektir" (s. 198), "kadınların eğitim düzeyleri yükseltilecek; kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumları güçlendirilecektir" (s. 197), "kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmaya yönelik teşvik politikaları yaygınlaştırılacaktır. Eğitimin tüm kademelerindeki yönetici, öğretmen ve öğreticiler toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlendirilecek, ders kitapları ve eğitim materyallerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ifadeler yer almayacaktır" (s. 197), "kadınların istihdamını artırmak için güvenceli esnek istihdam şekilleri yaygınlaştırılacaktır"⁴⁵ (s. 92), "kadınların

⁴⁵ MHP, ekonomi konusunda gerek program gerekse seçim bildirgesi düzeyinde neoliberalizmi benimsemiş ve ona uygun bir bakış açısı geliştirmiş durumdadır. Ancak hâl böyle olmakla birlikte 2000'deki programında Washington Uzlaşmasına uygun olarak neoliberalizm ve yönetimimde sınır tanımayan bir çizgiye oturan parti, 2009 programında Post-Washington Uzlaşısı'na uygun bir dönüşüm geçirmiş, böylece neoliberal ve yönetimsel duruşunu törpülemiştir (Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Haspolat-Yıldırım, 2016; MHP, 2000; MHP, 2009). Bu yeni uyarlanma kapsamına uygun olarak da seçim bildirgesinin giriş kısmında küreselleşmenin yarattığı kaos, yıkım ve adaletsizlikten söz edildikten ve bu durum eleştirildikten sonra (s. 8), küreselleşmenin insani bir nitelik kazanmasını, adaletsizliklerin azaltılmasını ve milletler arasındaki dayanışmanın artırılmasını talep eden bir hat belirlenmiştir (s. 22). Bu nedenle de seçim bildirgesinde esneklik, kamu-özel ortaklığı, özelleştirme, katılımcı kalkınma, yaşam boyu eğitim ve özel istihdam büroları gibi neoliberalizmin karakteristik özellikleri olan temel kabullere yer verilirken, beraberinde de güvencelilik, kayıtdışı istihdamın önlenmesi gibi çalışanın haklarını da gözeten, bu bağlamda neoliberalizmin yıkımına yol açacak aşırılıkları törpülemeyi hedefleyen düzenlemelere de yer verilmektedir. Bu anlamda MHP'nin belirttiği "kadınlara güvenceli esnek istihdam" da bir boyutu ile tam olarak bu dengeyi kurmayı hedefleyen diğer boyutu ile

istihdamını özendirme amacıyla "istihdam esaslı" teşvik politikası etkin bir şekilde uygulanacaktır" (s. 177), "kadınlara dönük mesleki eğitim ve beceri kazandırma programları yaygınlaştırılacak, kendi işini kuracak olanlara girişimcilik eğitimi verilecektir" (s. 179, 198), "başlangıç kredisi olarak kurdukları işi sağlıklı bir şekilde yürütenlere, işlerini geliştirmeleri için aldıkları kredi tutarında hibe desteği verilecektir" (s. 198), "kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları arttırılacak, çalışma şartları iyileştirilecek ve ücret verimlilik ilişkisi güçlendirilecektir" (s. 192), "kadınların şiddete maruz kalmasına yol açan kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik nedenler ortadan kaldırılacak, sivil toplum kuruluşları ve medyanın bu konuda duyarlı hareket etmesi sağlanacak" ve "toplumsal farkındalık güçlendirilecektir" (s. 198, 197), "şiddet ortaya çıktıktan veya risk oluştuğundan sonra mağdurlar için koruyucu hizmetler etkinleştirilecektir" "sığınma evlerinin şartları iyileştirilecek ve personel sayıları arttırılacaktır" (s. 197), "şiddete, tacize ve istismara uğrayan kadınlara, yasal yollardan hak arama sırasında adli yardım desteği sağlanacak, dava zaman aşımından ve mahkeme harç ve masraflarından muaf tutulacaklardır" (s. 78, 198), "yazılı ve görsel medya aracılığıyla çocuk evliliklerinin önüne geçebilecek, töre cinayetlerine mani olacak bir bilinçlendirme yoluna gidilecektir" (s. 200), "kadının aile içindeki konumunu güçlendirmek" (s. 196) "anne ve babaların birlikte devredilmez 'ebeveyn' izni kullanabilmesi yönünde düzenleme yapılacaktır" (s. 197), "kadınların yoğun olarak karşılaştıkları hastalıklara yönelik olarak sağlık kuruluşlarında özel teşhis ve tedavi birimleri yaygınlaştırılacaktır" (s. 197) biçimindeki tespitler ve vaatler ile tüm boyutlardan bütünlüktedir.

MHP her ne kadar kadın söz konusu olduğunda eşitlikçi ve yurttaşlık temelli bir bakış açısına sahip olsa da "aileyi toplumun temel taşı" olarak kabul eden (s. 196) bir muhafazakâr duruş sergilemektedir. Bu anlayışından hareketle de bildirmede yukarıda yer verildiği gibi kadına yönelik şiddeti aileden bağımsız olarak ele alan yaklaşıma tezat şekilde "ailenin korunması esasından hareketle, aile içi şiddetin önlenmesi, özellikle çocuk, yaşlı ve kadınların korunması" (s. 80) gibi bir ifadeye de yer verebilmektedir. Dolayısıyla bir tek bildirmede bir taraftan kadın-erkek eşitliğini temel alan anlayış ile yurttaş kadının uğrayacağı şiddete karşı tedbir alamaya çalışan anlayışa, diğer taraftan ise ailenin korunması ön koşuluna bağlı olarak kadınların korunması anlayışına eşzamanlı olarak yer verilmesi, çelişki yaratmaktadır. Bu çelişkinin de kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan ve temel siyasal duruşunu buna göre biçimlendiren partinin, Türkiye'nin yeni dönem muhafazakâr siyasetine uyarlanma stratejisi kapsamında muhafazakâr bir yeni hat ile birleşme çabasından kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. MHP'nin söz konusu bu uyarlanma stratejisinin kadını, bağımsız, devlet ve erkek yurttaşlar karşısında yasal-anayasal hakları güvence altına alınmış bir yurttaş birey olarak değerlendiren parti anlayışında açtığı gedik, "ilköğretime

de Türkiye'ye özgü kadının çalışma hayatından dışlanmışlığını ara formüllerle gidermeyi hedefleyen bir esnek formül olarak okunabilir.

ve ortaöğretime devam eden çocukların annelerine Şartlı Eğitim Yardımı" (s. 184), "hamile veya lohusa annelere şartlı sağlık yardımı" (s. 184), "sigortalılık öncesi doğumlarda doğum borçlanması" (s. 197) türünden anne-çocuk-aile bağına kuran, şartlı eğitim desteğinde olduğu gibi çocuktan yalnız anneyi sorumlu tutan düzenlemeler ve "evlenecek ihtiyaç sahibi gençlere kamu bankaları aracılığıyla 10 bin TL tutarında, 2 yıl vadeli ve faizsiz evlilik kredisi alabilmeleri imkânının sağlanması" (s. 209) biçimindeki evliliği teşvik edici vaatlerle de bütünlenmektedir.

Sonuç olarak, kadın söz konusu olduğunda MHP genel olarak kadın-erkek eşitliği anlayışı çerçevesinde kadını yurttaş birey olarak değerlendirip, haklarını ve toplumsal konumunu bu çerçeveden iyileştirmeyi kendisine temel hedef olarak belirlemekte ve seçmen kadına bu vaatler üzerinden seslenmekteyken, ideolojisinin içine yedirmeye çalıştığı muhafazakâr anlayış çerçevesinden de yer yer bu genel anlayışını örseleyen, sınırlı da olsa kadını aile-anne hattında bağımlı, ikincil bir konuma yerleştiren çelişkili bir anlayış geliştirmektedir.

Halkların Demokratik Partisi'nin Kadın Algısı

Halkların Demokratik Partisi, parti programının girişinde bir parti olarak kendi varlık nedenini "kadın erkek eşitliğinin yaşandığı demokratik bir halk iktidarını hedefler" biçiminde ortaya koymaktadır. Ardından her türlü ayrımcılığa karşı, ayrımcılığa uğrayan insan gruplarının demokratik birlikteliğine dair yaklaşımını serimlerken de kadına karşı ayrımcılık ile mücadelenin yolunun demokratik örgütlenmeden geçtiğine vurgu yapar. Kadın-erkek eşitliğinin tesis edilmesi kapsamında da parti tarafından, kadına karşı pozitif ayrımcılık ve özellikle yerel yönetimlerde yerel hizmetlerde cinsiyet eşitlikçi bir yapı kurulması için kadın meclisleri aracılığı ile kadınların yönetime doğrudan katılımı ve kararların denetlenmesi sürecinin de bizzat kadınlar tarafından yapılması uygulamalarını önerir (HDP, 2013). Bu anlamda parti programı dikkate alınır HDP temel ayaklarından birisi kadın-erkek eşitliği olan demokratik bir düzen hedefi çerçevesinde, kadını, erkekle eşit haklara sahip bir birey olarak değerlendirmektedir ve bu çerçevede de eşitliğin önündeki mevcut engelleri kaldırmak için kadına yönelik pozitif ayrımcılık kriteri ile tedbir almayı önermektedir.

Partinin program düzeyinde kadına bakış açısı *Büyük İnsanlık, Büyük Barış* başlığını taşıyan 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi'nde de aynı eşitlikçi öz ile yansımaları bulmuştur. 30 Word sayfası uzunluğundaki seçim bildirgesinde kadına "Özgürlük ve Eşitlik İçin Kadınlar Kazanacak" ve "Kadın Emeği" başlıkları altında üç (3) sayfalık bir bölüm ayrılırken, ayrıca ilerleyen bölümlerde gerek yönetime katılma, gerek sosyal destekler, gerekse ekonomi başlıkları altında ayrıca kadına ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir⁴⁶.

⁴⁶HDP'nin Seçim Bildirgesi, kadına dair bakış açısını ortaya koyarken de haliyle genel siyasal konumlanışına uygun olarak Kürt Sorunu ile bağlantılı bir çerçeveden hareket

Ayrılan bu bölümlerde de partinin program düzeyindeki kadına bakış açısı korunmuştur. Seçim bildirgesinin kadın bölümü, bir partinin seçim bildirgesindeki seçmen kadınlara dair tespitlerinin ve bunlar üzerinden vaatlerinin sıralanmasından çok, partinin kadın üyeleri tarafından hazırlanan bir "kadın manifestosu" özelliği taşımaktadır⁴⁷. Söz konusu özelliği dışında, bildirgenin kadına bakış açısını genel olarak değerlendirmek gerekirse HDP Seçim Bildirgesi, "ataerkil sisteme karşı kadını güçlendirmek" (s. 17), "cinsiyetçi işbölümüne son vermek" (s. 23), "toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak" (s. 6, 8, 26), "kadın ve erkek arasında bağımlılığın değil dayanışmanın hüküm sürdüğü yeni bir yaşamı kurmak"tan (s. 23), "her kurum ve kademedede eşbaşkanlık"tan ve "bütün kadınların bağımsız yurttaşlar olarak sosyal güvenceye kavuşturulma"sından söz etmektedir. Bu anlamda HDP'nin kadın algısına dair öncelikle ifade edilmesi gereken şey partinin kadını, yönetsel, toplumsal, ekonomik ve ailevi düzeyde erkekle eşit haklara sahip bir birey, yurttaş ve kadın olarak algıladığı yönündedir.

HDP'nin kadını erkekle eşit haklara sahip bir insan, birey ve yurttaş olarak değerlendiren bu bakışı bildirgenin ilerleyen bölümlerindeki tespitler ve sorunların çözümüne ilişkin vaatler ile de bütünlenmektedir. Bu kapsamda HDP'nin kadına ilişkin birey, yurttaş ve kadın özelliklerini ön plana alan bakış açısını "hayatımızın her alanında kararı biz veririz", "eşitlik için mücadele ediyoruz" ve "eşitlik için yapacağız, yapılmalı" temel ifadeleri altında gruplayabileceğimiz tespitler ve vaatler seti üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu çerçeveden yola çıkarsak HDP'li kadınlar "dünyanın ve yaşamın yarısı olan kadınlar olarak" "bedenimiz, kimliğimiz, emeğimiz bizimdir", "anadilinde eğitim ve yaşam konusunda ısrarcıyız", "hayatın her alanında, siyasette istediğimiz an istediğimiz gibi var olacağız", "çocuk doğurup doğurmayacağımıza, kaç çocuk doğuracağımıza, nasıl doğum yapacağımıza kendimiz karar veririz", "başörtümöze de, etek boyumuza da kendimiz karar veririz", "okulumuzu mesleğimizi kendimiz seçmekte kararlıyız", "düşüncelerimizi, inançlarımızı özgürce ifade etmemiz yasaklanamaz", "irademiz yok sayılıp ayaklar altına alınamaz" (s. 4) söylemleri üzerinden hayatın her alanında kadının kendisi ile ilgili kararları kendisinin vermesi gerektiği temel anlayışı ile hareket ederek, kadının bağımsız bir insan ve birey olarak olmazsa olmaz haklarına işaret etmektedir.

Kadının varlığı için taviz verilmeyeceği belirtilen bu olmazsa olmazların ardından ise kadınların "anadilinde eğitim görebildiği, savaşın ve şiddetin olmadığı", "evini, köyünü terk etmeden, istediği yaşam alanını seçebildiği", "şiddet görmediği, kadına yönelik şiddeti daha gerçekleşmeden, tehdit ve fiziki şiddete yeltenme aşamasında ciddi bir suç sayıp, ağır şekilde

etmektedir. Ancak çalışma doğrudan Kürt Sorunu ile değil partilerin kadına bakış açısı ile ilgili olduğu için HDP bildirgesi de Kürt Sorunu'ndan bağımsız olarak kadına dair söylemler, vaatler ve tespitler dikkate alınarak incelenecektir.

⁴⁷ Nitekim ilgili bölümde tam da bu tespiti doğrulayacak şekilde "dünyanın ve yaşamın yarısı olan biz kadınlar", "biz kadınlar", "kadınlar birlikte başaracağız" gibi ön ifadeler eşliğinde çeşitli sorun başlıklarına değinilmektedir.

cezalandıran”, “şiddet uygulayanları indirimsiz, ayrımcılık yapmadan yargılayan mahkemelere sahip”, “hiçbir yerde tacize uğramadan sokaklarda özgürce dolaşabildiği”, “erkek ve devlet şiddetiyle öldürülmediği”, “hakkı olan ücreti ve sosyal desteği elde edebildiği”, “eşdeğer işe eşit ücret alabildiği”, “çocukların okulundan, dedenin sağlığına, ailenin beslenmesinden sağlığına ve huzuruna bütün sorumlulukların üstlerine yüklenmediği”, “dünyanın bütün kirli çamaşırlarını, bütün kirli bulaşıklarını yıkamadığı”, “bütün dünyayı kendi emekleri ile doyurmak zorunda kalmadığı”, “ev içi çalışmayı da, çocuk, yaşlı ve hasta bakımını da ortaklaştıran çözümler üretmiş”, “çocukların koşuşturduğu yemyeşil parklara, her mahallede güvenle kalabilecekleri ücretsiz kreşlere sahip”, “Meclisi’nin yarısının kadın mücadelesini temsil eden kadın vekillerden oluştuğu”, “başta erkek egemenliği olmak üzere, hiçbir egemenliğe tabi olmadığı bir Türkiye, bir yaşam kurmak için mücadele edildiği” (s. 4-5) belirtilmektedir.

HDP bildirgesinde mücadelesi verilen ve yukarıda temel yönleri belirtilen bu eşitlikçi yeni yaşam ve Türkiye için de hayata geçirilmesi hedeflenen ve bu anlamda seçmen kadınlara vaat edilenler ise “ataerkil toplum yapısını, eril zihniyeti dönüştürmek için birlikte mücadele etmek”, “eşbaşkanlık sistemini her kurum ve kademeye yaymak”, “kadın eksenli yeni anayasayı birlikte yapmak”, “8 Mart’ı kadınlar için resmi tatil ilan etmek”, “savaşa entegre bütçe değil, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yapmak”, “kadın istihdamını arttırmak, işsizliği azaltmak, çalışma yaşamındaki cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa, eşitsizliklere son vermek”, “mevsimlik kadın işçilerin çalışma ve barınma koşullarını iyileştirmek, mevsimlik gezici işçilere buldukları yerde iş olanakları yaratmak”, “kadına yönelen şiddeti ortadan kaldıracak her türlü önlemi almak”, “kadının katledilmesine izin vermemek, öz savunma örgütlemek”, “kadın sığınma evi ve özgür yaşam alanlarının sayısını arttırmak”, “kadınlarla ilgili tüm sorunlara doğrudan kadınların ve kadın kurumlarının çözüm geliştirdiği ‘Kadın Bakanlığı’nu kurmak”, “engelli kadınlara engelsiz özgür yaşam kurmak”, “eğitimde ayrımcılığa ve cinsiyetçiliğe son vermek”, “ekolojik ve kadın merkezli bir yaşamı birlikte kurmak”, “kadınlara eşit, parasız, ulaşılabilir, nitelikli ve anadilinde sağlık hizmeti sağlamak”, “sporda cinsiyetçiliğe son vermek”, “kadınlar çözüm ve müzakere sürecinde taraftır diyerek barışı birlikte inşa etmek”, “ev işleri, bakım emeğini toplumsallaştıracak, ev içi yükü kadın erkek arasında paylaşılacak yeni bir yaşam kurmak”, “ev işçisi kadınların iş yasası kapsamına alınmasını, ev işçilerine sosyal güvence için teşvik verilmesini sağlamak”, “toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet eden sosyal destek mekanizmaları yaratmak, eşi vefat etmiş/boşanmış olan kadınlara ücret desteği vermek”tir (s. 5-6).

Söz konusu vaatlerin tamamının hayata geçirilebilmesi için kadının her alanda güçlendirilmesinin şart olduğunu düşünen HDP, “Kadın Emeği” bölümünde kadın-erkek eşitliğine dayanan, bu anlamda kadın ve erkek arasında bağımlılık değil dayanışmanın hüküm sürdüğü bir yeni yaşam için, cinsiyetçi iş bölümünü yıkarak kadının emeğinin yok sayılmasını ortadan kaldırmak için kadının üç aşamada güçlendirileceğini belirtmektedir (s. 23).

Aşamalardan ilkinde parti kadını mekân olarak eve ve ev içindeki işlere/sorumluluklara/zorunluluklara mahkûm eden geleneksel annelik ve eşliğe ilişkin bağlardan özgürleştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda ilk aşamada "tüm mahallelerde anadilinde, ücretsiz, erişilebilir, her çocuk için 7/24 hizmet verecek kreşler, yaşlı bakım kurumları, engelli iyileştirme merkezleri sosyal devlet anlayışıyla hayata geçirilecek. Ayrıca kadın ve erkek arasında eşitlikçi görev paylaşımının sağlanması için devredilemez ebeveyn izni gibi gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılacak" denilmektedir (s. 23). Kadını ev içi zorunluluklardan kurtardıktan sonra ikinci aşama onu çalışma yaşamında var etmekten ve güçlendirmekten geçmektedir. Bunun için de partinin önerisi, "kadınların istihdamı önündeki en önemli engel olan bakım hizmetlerini toplumsallaştırarak ve kadınların eğitime erişimlerini sağlayarak kadın istihdamını arttırmaktır. Kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı ayrımcılığa, cinsel saldırılara, mobbinge, düşük ücret uygulamalarına son vermektir" (s. 23). Kadını güçlendirmenin üçüncü ve son ayağı ise "bütün kadınların bağımsız yurttaşlar olarak sosyal güvenceye kavuşturulması ve kadınlara hak temelli destek sağlanmasıdır" (s. 23). Bildiride yer verilen ancak kadının güçlendirilmesi başlığı altında sıralanmayan "kadınlar, yerelde eşit temsil ile oluşan kadın meclisleri aracılığıyla, yerel yönetimlere doğrudan katılacaklar" (s. 8), "kentsel hizmetlerin önceliklerinin cinsiyet eşitlikçi temelde örgütlenmesi sağlanacak ve uygulamalar kadın meclislerince denetlenecek" (s. 8) ve "Hakikat Komisyonlarının oluşumunda kadınların eşit katılımı esas alınacak" (s.13) biçimindeki uygulamaları/vaatleri de bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak HDP seçim bildirgesinde yer verilen erkek ile eşit haklara sahip insan ve yurttaş kadın algısı eşitlik ve özgürlük için ataerkil ve eril zihniyete karşı kadının eşitliği ve özgürlüğünü şart koşan, bu bağlamda da kadının her türlü şiddete karşı korunması, ev içi zorunluluklardan kurtarılması, ekonomik özgürlüğünün gerçekleştirilmesi, milletin temsilinin nüfusun yarısını oluşturan kadınlarca da yapılması, her kurum ve kademedede eşbaşkanlık uygulaması üzerinden eşit söz hakkının hayata geçirilmesi ve bütün bunları takip edecek, koordine edecek bir kadın bakanlığının kurulmasını öneren bir içeriğe sahiptir. Bu anlamda HDP, seçim bildirgesinde, kadını erkekle eşitleyecek bir aile, toplum, ekonomi ve yönetim düzeni önermektedir. Son olarak bu konuda belirtilmesi gereken şey, partinin kadının çocuk doğuran bir insan, bu anlamda annelik özelliği taşıyan bir canlı olarak sahip olduğu vasfını doğal olarak kabul etmekle birlikte, kadını kesinlikle çocuk bakıcılığı anlamında annelik ve ev işlerini erkek ve çocuklar için üstlenen ev hanımı ve eş/karı olarak değerlendirmedeği yönündedir. Bu anlayışla bağlantılı olarak da bildirmede kadın-erkek eşitliği kapsamında "devredilmez ebeveyn izni"ne (s. 23) ve "istihdamdan bağımsız, çalışan çalışmayan tüm kadınlar/erkekler için yerel yönetim ve kamu finansmanında kreşlerin desteklenmesi"ne (s. 29) yer verilirken "anne" kavramına hiç yer verilmemiştir.

Sonuç

Batılı demokrasilerde yönetime katılım ve kamusal kararlarda söz hakkının daha işlevsel ve eşitlikçi kullanımı için yurttaşlık kavramının tartışmaya açıldığı, bireylere daha geniş haklar tanıyan bir kamusal statünün talep edildiği ve bu doğrultuda yeni örgütlülüklerin şekillendirildiği bir dönemde, Türkiye, kadının yurttaşlık haklarının geriletildiği bir neoliberal-muhafazakâr dönemden geçmektedir. Söz konusu tezatin nedeni ise Türkiye'nin neoliberalleşme seyridir.

Türkiye, 1980 yılında, neoliberalizm ile yeni muhafazakârlığın evliliği olarak kabul edilen Yeni Sağ siyasete Batılı merkezlerle eşzamanlı olarak geçiş yapmıştır. Ancak gerek 80 öncesinde uygulamada olan ithal ikameci sanayi stratejisinin etkisi ve kurumsallaşma düzeyi, gerekse toplumun ve çalışanların bilinç düzeyi ve örgütlülüğünün yüksekliği nedeniyle Türkiye'de neoliberalizm, uygulamaya girdiği ilk aşamada Batılı merkezlerde yarattığı dönüşüm düzeyini yaratamamıştır. Bu nedenle Türkiye'de neoliberalizmin ilk evresi olarak 1980-2001 aralığı daha çok dönüşümün zeminin hazırlandığı bir ön hazırlık evresi olarak yaşanmıştır. Diğer taraftan 2001 sonrasını kapsayan ve halen devam etmekte olan ikinci evre Türkiye'de neoliberalizmin hayata geçirildiği ve hatta kurumsallaştırıldığı bir dönem olarak yaşanmıştır. Çünkü bu dönem Türkiye'de hem kamunun ekonomideki payının azaltılması; özelleştirme, taşeronlaştırma ve yeni birikim alanlarının yaratılması yollarıyla ekonomide özele daha çok alan açılması; esnek çalıştırma, güvencesizlik gibi uygulamalar ile çalışanların haklarının kısıtlanması ve fiyatlandırma, özelleştirme, üretimden çekilme gibi uygulamalarla kamusal hizmetlerin geriletilmesi ile karakterize olan neoliberalizmin bütünlüklü olarak hayata geçirilmesi ve hem de bu hızlı dönüşümün bireyler ve toplum üzerinde yarattığı yıkımın eşzamanlı olarak bu dönüşümleri uygulamaya koyan iktidar partisinin İslamcı-muhafazakâr söylemi ile telafi edilmeye çalışıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda Türkiye'de neoliberalizm, neoliberal-muhafazakâr sentezi bir bünyede buluşturan AKP ile asli aktörünü bulmuştur ki başarısı da buradan gelir. Dolayısıyla Batılı ülkelerin neoliberalizmin yurttaşlık hakları ile kamusal haklarda yarattığı yaklaşık 40 yıllık yıkımı sorgulama aşamasına geldikleri koşullarda, Türkiye, gecikmeli olarak kurumsallaştırdığı neoliberal-muhafazakâr sentezi yaşamaktadır.

AKP'nin sahip olduğu İslamcı geçmiş ile neoliberalizmi uzlaştıran ve kendisi tarafından muhafazakâr demokrasi olarak tanımlanan ideolojisi, partinin ekonomi alanında uygulamaya koyduğu neoliberal politikaların yarattığı eşitsizlik ve işsizlik gibi sorunların toplumsal düzeni ve bireyi tehdit etmeye başladığı noktada din, aile, gelenek-görenek gibi kavramları yardıma çağırmasını mümkün kılan bir içeriğe sahiptir. Tam da sahip olduğu bu içeriği ile ideoloji, AKP'nin ekonomik alanda dağıttığı yapıyı, aile ve din içi (cemaat) dayanışmaları ön plana çıkararak toparlamasını, bir arada tutmasını sağlamaktadır. Aile ve cemaatlere, yarattıkları dayanışma oranında toplumsal patlamayı önleme işlevi yükleyen bu anlayış, bir taraftan da patriyarkal bir siyaset-toplum hiyerarşisini yeniden üretmektedir. Erillik üzerinde yükselen

söz konusu hiyerarşi ise toplumsal uyumun sağlanması için kadını yalnız toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ailenin ve aile bireylerinin yeniden üretimi çerçevesinde tanımlamakta, dahası bu konuma hapsedmektedir. Bu anlamda yurttaşlığın Batı'da tartışmaya açıldığı bir dönemde Türkiye'de kadının yurttaşlık düzeyinde gerilemesinin nedeni de budur. Üstelik AKP neoliberal-muhafazakâr ideolojisi çerçevesinde bunu yaparken yalnız da değildir. Bir sağ parti olarak MHP, oy tabanını genişletme stratejisi kapsamında AKP'nin muhafazakâr dilini yer yer benimsediği ve seçmene bu dille seslendiği oranda, kadının geriletilecek konumu yüzde 60'lık bir sağ blok tarafından perçinlenmektedir.

Bu bağlamda geride bırakılan son genel seçimler olan 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'nde, partilerin gerek tüm seçmenlere gerekse seçmen kadınlara seslendikleri birer vaatler silsilesi olarak seçim bildirgeleri incelendiğinde, siyasal partiler yelpazesinin sağına yerleşen AKP'nin kadını "anne-karı-ev hanımı" olarak konumlandığı, yine yelpazenin sağında yer alan MHP'nin kadını "kadın-yurttaş-anne" olarak konumlandığı görülürken, yelpazenin soluna yerleşen CHP'nin ve HDP'nin ise kadını "yurttaş-kadın" olarak konumlandıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla yelpazenin sağındaki partiler olarak iktidar partisi İslamcı-muhafazakâr AKP ile muhalefet partisi olan milliyetçi muhafazakâr MHP'nin kadın algıları, ailenin ve milletin korunması kriterleri üzerinden "annelik" vasfı üzerinden kesişirken, yelpazenin soluna yerleşen sosyal demokrat CHP ve radikal demokrat HDP'nin kadın algılarının da "yurttaşlık" ve "kadınlık" vasıfları üzerinden kesştiği görülmektedir. Yine MHP'nin kadını "kadın-yurttaş" olarak gören bakış açısı ile eş zamanlı olarak CHP-HDP hattı ile kesştiği görülmektedir. Bu anlamda MHP'nin milliyetçi ideolojisi içerisine yedirdiği muhafazakârlık, diğer konularda olduğu gibi kadın konusunda da çelişkili, ikili/ikircikli bir duruş sergilemesine neden olmaktadır.

Ana akım siyasal partilerin seçim bildirgelerine yansıyan kadına dair bakış açıları söz konusu olduğunda belirtilmesi gereken bir diğer nokta, AKP, MHP ve HDP'nin seçim bildirgelerinde kadına ilişkin bakış açıları farklılaşmakla birlikte, yer verdikleri vaatlerin hayata nasıl geçirileceğine dair bilgilere yer verilmediği, bu anlamda daha çok genel geçer vaatler olarak sıralandığı yönündedir. Oysa CHP'nin oldukça ayrıntılı bir çalışma sonucunda istatistiki ya da ekonomik yardım oranlarından, kadının ülkede ve dünyadaki konumuna, Suriyeli mülteci kız çocuklarının erken evliliklerinin önlenmesinden demokratik aile anlayışına kadar somut çözüm önerileri getiren çok daha ayrıntılı ve partinin kadına bakışını daha ciddiyetle ortaya koyan bütünlüklü bir seçim bildirgesi hazırladığı görülmektedir.

Son söz olarak, kadının Türkiye'deki yurttaşlık konumu gerilerken, bu konunun geriletmesinde 13 yıllık iktidar partisi olarak AKP'nin uyguladığı neoliberal muhafazakâr politikaların ve bu politikalar bağlamında kadına toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu olarak biçtiği "annelik-karılık-ev hanımlığı" rollerine oturan yeni kimliğin etkisi büyüktür. AKP'nin kadına biçtiği bu yeni kimlik, bir sağ parti olarak MHP'nin "annelik-millet" ilişkisi üzerinden

AKP'ye verdiği destek oranında da perçinlenmektedir. Ve muhalefet partileri olarak CHP ile HDP'nin kadını "yurttaş-kadın" olarak gören ve önündeki engelleri kaldırmaya çalışan yaklaşımları ise kadının kötüleşen konumunu durdurmakta ve tersine çevirmekte şimdilik yeterli olamamaktadır.

Kaynakça

- "3 Kız Babası Olarak Yüreğim Soğumadı", 06.12.2015, Hürriyet Gazetesi.
- "Davutoğlu Erdoğan'ın İzinde: Kadın Erkek Arasında 'Mekanik Eşitlik' İstemiyoruz", 04.12.2014, <<http://www.diken.com.tr/davutoglu-erdoganin-izinde-kadin-erkek-arasinda-mekanik-esitlik-istemiyoruz/>> e.t. 09.10.2015.
- "Erdoğan: 'Kadın ve Erkeğin Eşit Olması Fıtrata Ters'", 24.11.2014, <<http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/erdogan-kadin-ve-erkegin-esit-olmasi-fitrata-ters>> e.t. 24.10.2015.
- "Erkekler 2014'te 281 Kadın Öldürdü", 16.01.2015, <<https://bianet.org/bianet/kadin/161558-erkekler-2014-te-281-kadin-oldurdu>> e.t. 06.10.2015.
- "İstanbul Sözleşmesi Yürürlüğe Girdi", 01.08.2014, <<http://sendika7.org/2014/08/istanbul-sozlesmesi-yururluge-girdi/>> e.t. 09.10.2015.
- "Kadın Cinayetleri Yüzde 1400 Artış Gösterdi", 24.11.2009, <http://www.ntv.com.tr/yasam/kadin-cinayetleri-yuzde-1400-artist-gosterdi,gTy3YNnHUKS_bLGuT-XfeQ> e.t. 05.10.2015.
- "Kadın Milletvekili Sayısı 81'e Düştü", <<http://www.milliyet.com.tr/kadin-milletvekili-sayisi-81-e-gundem-2141969/>> e.t. 02.11.2015.
- "TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'na Erkek Sözcü Seçildi", 01.12.2015, <<http://haber.sol.org.tr/turkiye/tbmm-kadin-erkek-firsat-esitligi-komisyonuna-erkek-sozcu-secildi-138048>> e.t. 12.10.2015
- 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, <<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss181.pdf>>, e.t. 10.09.2015.
- 6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu 2014 , <https://www.morcati.org.tr/attachments/article/255/6284_Kanun_Uygulamalari_Raporu.pdf> e.t. 08.10.2015.
- Adalet ve Kalkınma Partisi (2001), *Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Programı*, <<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>> e.t. 10.07.2015.
- Adalet ve Kalkınma Partisi (2014), *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyum Kitabı*, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2009), *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*, <<http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2008-AnaRapor.pdf>> e.t. 10.10.2015.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2014), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*, <<http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/5550af1d369dc51954e43522/taya2013trk.pdf>> e.t. 13.10.2015.
- Akdoğan, Y. (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*, Ankara.

- Altınay, A. G. & Arat, Y. (2007), *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Punto Baskı, İstanbul.
- Arat, Y. (1998), "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşlık", içinde *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, Der. Artun Ünsal, s. 67-76, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, E. B. (1998), "The Programme of the Nationalist Action Party: an Iron Hand in a Velvet Glove?", *Middle Eastern Studies* 34 (4), 120-134.
- Aytekin, A. (2015), "Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında", içinde *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, s. 39-88, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Bianet, (Tarihsiz), *Bianet Erkek Şiddeti-2015 Verileri* <<https://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor> > e.t. 02.01.2016.
- Bottomore, T. (2006), "Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar", Çev: Ayhan Kaya, içinde *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Der. T. H. Marshall & Bottomore, T., s. 57-94, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cansu, B. (2015), "4+4+4 ile Binlerce Kız Çocuğu Okulu Bıraktı!", 30.09.2015, <<http://www.birgun.net/haber-detay/4-4-4-ile-binlerce-kiz-cocugu-okulu-birakti-90857.html>> e.t. 04.10.2015.
- Cumhuriyet Halk Partisi (2008), *Cumhuriyet Halk Partisi Programı -Çağdaş Türkiye İçin Değişim-*. CHP, Ankara.
- Çakır, S. (2010), "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", içinde *Modern Siyasal İdeolojiler*, Der. Birsen Örs, s. 413-476, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. e.t. 25.06.2008.
- Güzel, Ş. (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişme ve Kadın", içinde *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 3-4*, Der. Belge, M., s. 858-876, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Halkların Demokratik Partisi (2013), *Halkların Demokratik Partisi Parti Programı*, <<http://www.hdp.org.tr/parti/parti-programi/8>> e.t. 12.10.2015.
- Haspolat, E. & Yıldırım, D. (2016), "Türkiye'de Ana Akım Siyasal Partilerin Programlarında "Ekonominin Siyasetten Arındırılması" Söylemi Olarak Yönetişim", *Eğitim Bilim Toplum, basım aşamasında*.
- İlkkaracan, İ & İlkkaracan, P. (1998), "Kuldan Yurttaş'a: Kadınlar Neresinde?", içinde *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, Der. Artun Ünsal, s. 77-90, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İnsan Hakları Başkanlığı (2007), *Töre ve Namus Cinayetleri Raporu*, <http://www.tihk.gov.tr/www/files/tore_namus_cinayetleri_raporu_06_08_2008.pdf>
- Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e86369dc31550b3ac33/ana_rapor_mizan_1.pdf>, e.t. 12.10.2015.
- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)*, <<http://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/uluslararasi-sozlesmelerde-kadinin-insan-haklari/kadina-yonelik->

siddet-ve-aile-ici-siddetin-onlenmesi-ve-bunlarla-mucadeleye-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-istanbul-sozlesmesi-2/> e.t. 09.10.2015.

- Kaptanoğlu, Y. & Ergöçmen, L. İ. (2012), "Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15 (2 - Güz), 129-161.
- Kaya, A. (2015), "Islamisation of Turkey under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity", *South European Society and Politics* 20 (1), 47-69.
- Keskin, S. (2014), "Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu", *Girişimcilik ve Kalkınma* 9 (1), 71-94.
- Mann, M. (1987), "Ruling Class Strategies and Citizenship", *Sociology* 21, 339-354.
- Marshall, T.H. (2006), "Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar", Çev: Ayhan Kaya, içinde *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Der. T. H. Marshall & Bottomre, T., s. 1-56, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015), *Milli Eğitim İstatistikleri-Örgün Eğitim 2014-2015*, <http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2014_2015.pdf> e.t. 12.10.2015.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2000), *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/200605071%20MHP%20PROGRAMI%202000/200605071%20MHP%20PROGRAMI%202000%200000_0000.pdf> e.t. 07.07.2015.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2009), *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*, <http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf> e.t. 07.07.2015.
- Moroğlu, N. Tarihsiz, *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi*, <http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2012-99-1169.pdf> e.t. 15.10.2015.
- Özbilen, A. B. & Soygüt Arslan, M. B. (2012), "6284 Sayılı 'Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Değerlendirilmesi'", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (22 - Güz), 365- 387.
- Saraçoğlu, C. (2014), "Türkiye Sağı, AKP ve Kürt Meselesi", içinde *Türk Sağı -Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri-*, Der. Özkan Kerestecioğlu, İ. & Öztan, G. G., s. 243-282, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şener, Ü. 2012, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor?", <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1333026809-1.6284_Sayili_Ailenin_Korunmasi_ve_Kadina_Yonelik_Siddetin_Onlenmesine_Dair_Kanun_Ne_Getiriyor.pdf> e.t. 14.10.2015.
- Tekeli, Ş. (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası (2011), Ekin Yayınları, Bursa.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları -1924, 1924, 1961 ve 1982- (1994), Erzincan.
- Türkiye Hükümetleri,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_h%C3%BCK%C3%BBmetleri_listesi> e.t. 10.10.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2013), *İstatistiklerle Kadın-2012*, <<http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/%C4%B0statistiklerle-kad%C4%B1n-2012.pdf>> e.t. 01.10.2015.

Haspolat, E., 2015, "Kadın, Anne, Yurttaş' Ana Akın Siyasal Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kadın Algısı"

- Türkiye İstatistik Kurumu, (2015), *TÜİK Haber Bülteni, İstatistiklerle Kadın-2014*, S: 18619, 05 Mart 2015, <<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619>> e.t. 10.10.2015
- Yazıcı, B. (2012), "The Return to the Family: Welfare, State, and Politics of the Family in Turkey" *Anthropological Quarterly*, 85 (1 – Winter), 103-140.
- Yıldırım, B. E., Sırma, F. & Sanıyaman, Ç. S. (2015), "Çiçeklerin Kaderi: Türkiye'de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (73 – Bahar), 63-98.
- Yıldırım, D. (2010), 2001 Krizi Sonrasında *Bir Hegemonya Projesi Olarak AKP'nin Doğuşu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, İ. (2014), "Hareket ve Kurumsallaşma Arasında Türkiye'de Kadın Mücadelesi: Eşitlik, Özgürlük, Farklılık", içinde *Toplumsal Hareketler-Tarih, Teori ve Deneyim*- Der. Çetinkaya, Y. D. , s. 533-575, İletişim Yayınları, İstanbul.

